

ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ

Մ Ա Մ Ո Ւ Լ

ԺԳ. ՏԸՐԻ

1883

ԱՊՐԵԼ

ԱՌԱՔԵԼ ԲԱՎԱԹՐԵԱՆ

Փետրվարի 13ին, Փիֆլիզի Մողնույ եկեղեցում «Արժարանի» խմբողրութիւնը կատարեց հանգուցեալ Առաքել Բանամբրեանցի հոգեհանգիստը: Ճողովորդեան բազմութիւնը մեծ էր, հայ ուսումնական երիտասարդութիւնը ներկայ էր այդտեղ: Մուրբ պատարագից յետոյ եկեղեցական դասը զգեստաւորուած դուրս եկաւ եկեղեցուց եւ զամի մէջ կատարեց հոգեհանգիստը: Ա. Յակոբ Տէր-Յովհաննիսեանը կարգաց դամբանական ճառ, որը ամբողջապէս բերում ենր այստեղ: Իբրեւ ճիշտ նկարագրութիւն եւ կենսագրութիւն հանգուցելոյն:

Ստրանից մի քանի օր առաջ հեռագիրը մի ամենաշատաւի լուր մեզ հաղորդեց. հեռ.ու. հայրենիքից, հիւսիսում, հողին աւանդում:

է ծաղիկ հասակի մէջ^{*)}), մեզանից շատերին ծանօթ և սիրելի Առաքել Բահաթրեանց : Նորա մահուան բօթը ամեն լսողի վերայ առանձանի տպաւորութիւն էր գործում, ամեն մէկը մեզանից մի անասելի կսկիծ իւր մէջ զգում էր, զղալով մի անդառնալի կորուստ ամենիս համար :

Պարոններ, մեզանից ո՞վ քիչ թէ շատ ծանօթ չէր Բահաթրեանցի այդ մաքուր և անարատ բնաւորութեան հետ : Մեզանից ո՞վ ծանօթ չէ նորա անխոնջ աշխատանաց, նորա անկեղծ և անշահասէր հայրենասիրութեան, նորա զաղափարական և դործնական անձնութեան իւր գործին : Այսօր հայ ազգը զրկուեցաւ զրականութեան և մանկավարժութեան ամենաազնիւ մշակներից մէկից, այսօր խեղճ հայ ուսումնարանները զրկուեցան հայ մանկավարժներից մէկից, որոնք դժբաղդաբար մեր մէջ շատ և շատ հազուադիւտ են :

Առաքել Բահաթրեանց ծնուել է Ղարաբաղի Շուշի քաղաքում, ուսումը սկսել է Ղարաբաղի հայոց հոգևոր ուսումնարանում, Պետրոս Շանշեանցի և Գարեգին Մուրատեանցի (այժմ Մեղքիսեղեկ եպիսկոպոս, Զմիւռնիայի առաջնորդ) օրերով : Հանգուցեալը արդէն այդ ժամանակներում յիշեալ գաստիարակների ուշադրութիւնը իւր վերայ է դարձրել իւր բնօրինակութեամբը և աշխատասիրութեամբը : Երբ այդ միջոցներին Ղարաբաղում մի խումբ խաւարաւէրների տարասփելի հալածանք են բարձրացնում Պ. Շանշեանցի և Մուրատեանցի վերայ, երբ վերջիններս ցուրտ ձմրան ճանապարհ են ընկնում Ղարաբաղի Էջմիածին իւրեանց արդարացիելու համար, որ բացի լոյս և ճշմարտութեան զաղափարը տարածելուց ուրիշ ոչինչ չէ եղել նոցա նպատակը, հետները տանում են իւրեանց աշակերտներից մէկ երկուսին, որոնց մէջ լինում է և պատանեակ Առաքել Բահաթրեանցը, իբրև ապացոյց, իբրև արդիւնք իւրեանց աշխատութեան, իւրեանց ուղղութեան : Մեծ նեղութիւնների և զրկանքների են հանդիպում թէ՛ ճանապարհին և թէ՛ Էջմիածնում ուսուցիչներն էլ, աշակերտներն էլ :

Փոքր ժամանակից յետոյ Առաքել Բահաթրեանցը զալիս է Թիֆլիս իւր ուսումը շարունակելու : Պատրաստվում է մտնել Կլասիքական Գիմնազիոն, զիշեր ցերեկ անդադար աշխատելով, համարեա անծանօթ ռուսերէն լեզուին, նա կարողանում է մի քանի ամ-

^{*)} Մօր 35 դարեկան :

սուայ մէջ պատրաստուիլ այնքան, որ կարողանում է մեծ յաջողութեամբ հինգերորդ դաստան հարցաքննութիւնները տալ։ Բոլոր առարկաներից նա արդէն քննութիւնները վերջացրել էր և պէտք է ընդունուէր, երբ Գիմնազիօն վերատեսուչը (գիրեկտօրը) ուշադրութիւն դարձրեց նորա հասակի վերայ և արդեւք եղաւ միանգամայն նորան Գիմնազիօն մանելու։ Երեակայեցէք խեղճ երիտասարդի գրութիւնը, մտաւորապէս ըստ ամենայնի պատրաստ, տարիների պատճառով մնում է դուրս ուսման տաճարից։ Ինչ աղաչանք, ինչ պաղատանք, որ ընդունեն նորան Գիմնազիօն, ապացուցանելով, որ նորա միակ նպատակն է ուսումն և գիտութիւն, որ հասակը նորան չի կարող երբէք խանգարել, բայց ի զուր, ոչինչ չ'ազդեց։ Մնում է խեղճը մոլորուած. ինչ արած, ուր դնալ . . . վերադառնալ հայրենիք, դա կը նշանակէր Առաքել Բաշաթեանց չը լինել . . . Մնում է խեղճը Թիֆլիզում, շարունակում է իւր ուսումը առանձին առանձնացած . . .

Մի տարի չէ անցնում, Բաշաթեանցը չէ երևում Թիֆլիզում։ 1869 թուականին յանկարծ նա երևում է Մոսկւա, դարձեալ պատրաստուիլ է, ամենաաստիկ նեղութիւններին ենթարկուելով, մոռնել ուղղակի համալսարան կամ Լազարեան ճեմարանի Լիցեօնը։ Վերջապէս յաղթում է նա ամեն դժուարութիւնների. յաջողութեամբ տալիս է հարցաքննութիւնները և մնում Արևելեան ընդունագիտութեան բաժինը, այն է Լիցեօնը։

Երեակայել դժուար է, թէ ինչպէս էր պարագում հանգուցեալը իւր ուսանողութեան ժամանակ. նորա ընկերները զարմացած մնացած էին նորա տոկունութեան վերայ, զիչեր և ցերեկ նա նրստած իւր սենեակում մէն մէնակ, երկաթի նման բանում էր իւր դործովը։ Ոչ մի զուարճութիւն նորան չէր կարողանում անջատել, կտրել աշխատանքից. ինչ դժուարութեամբ երբեմն նորա ընկերներին յաջողւում էր մասնակից անելու ուսանողական զուարճութեանց, կարծես թէ այդ մարդը միայն աշխատութեան համար էր ծնուել։

Աւարտում է իւր ուսումը Լիցեօնում փառաւոր կերպով, արժանանալով կանդիդատի աստիճանին։ Բայց դորանով նա չի բաւականանում։ Երբ շատերը նորա ընկերներից մտնում են կեանքը իւրեանց համար ասպարեզ գտնելու, նա դարձեալ ձգտում է դէպ ի կատարելադործութիւն։ Զը նայելով ամենախեղճ նիւթական գրու-

թեան, Առաքել Բաճաթրեանցը անցնում է Գերմանիա շարունակելով իւր դործը։ Միևնոյն հաստատամտութեամբ, իւր երկաթեայ կամքով, նա՝ համարեան հայի կարօտ, անառնելի աղքատութեան մէջ, և չի էլ յուսահատուում, որովհետև նորա համար յուսահատութեալ ասած բառը չէր ստեղծուած, օտար երկրում։ Գերմանիայի քաղաքներէից մինի մէջ, պարսպում է իւր դործով. ուսման ժամանակ աղքատ և առանց փողի։ Նորան տեսնող ծանօթները և բարեկամները ասում են, որ այդ գրութեան մէջ ևս Առաքել Բաճաթրեանցը նոյն զուարթ և ուրախ գէմքն ունէր, ինչպէս միշտ ունեցել էր նա։ Նա իւրեան երջանիկ է համարել, որ նստած ուսումնական աշխարհի մէջ, ինքն ևս կատարեւազործվում է. սորանով է նա ուրախ, զուարթ, սորանով է նա մխիթարվում։

Բայց դեռ հայոց աշխարհին յայտնի չէ Բաճաթրեանցը, նորա տաղանդը գեռ աշխարհ չէ երևացել։ 1874 թ. Քիֆլիզի լրագրութեան մէջ լոյս տեսաւ «Համբների և կոյրերի ուսումնարանների մասին» յօդուած։ Իւր լեզուով, իւր խորին մտքերով այդ յօդուածը իսկոյն մեր ամենիս ուշադրութիւնը գարծրեց նորա հեղինակի վերայ, որի տաղանդը այդ մի փոքրիկ գրուածքի մէջ պարզ երևեցաւ։ Սակայն տարիներ են անցնում և այդ յօդուածի հեղինակ Բաճաթրեանցը չէ երևում, արդեօք ինչ եղաւ և ո՞ր գնաց Գերմանիայից։ 1878 թուականին «Մանկավարժական Թերթ» ամսագիրը Առաքել Բաճաթրեանցին ընտրեց զուրս է հանում. նոյն իսկ առաջին յայտարարութեան վերայ «Մանկավարժական Թերթի» հրատարակման մասին, գորա խմբագիրը ստանում է Յիմֆէրօպօլից, ուր՝ բանից երևում է, գտնվում էր հանդուցեալը իբրև տեսուչ և մանկավարժ այնտեղի ուսուցչական գտրոցի, նամակ Առաքել Բաճաթրեանցից, որ յայտնում է իւր պատրաստութիւնը աշխատելու ամսագրի մէջ և առաջարկում է իւր աշխատութիւնը բոլորովին ձրի, համակրելով միանդամայն և սիրելով այդ գործը։

Քանի որ «Մանկավարժական Թերթը» գոյութիւն ունէր, Առաքել Բաճաթրեանցը նորա ամենաջերմ աշխատակիցն էր առանց մի որ և է վարձատրութեան։ Նորա գրուածքները արդէն մեր հասարակութեան և հայ մանկավարժութեան աշխարհի ուշադրութիւնը առանձին զբաւեց։ Նորա գողարիկի ղեղեցիկ լեզուն, առողջ և զործնական մտքերը, խորը և ճիշտ քննութիւնները և ղիտողութիւնները համակրելի գարձրին Առաքել Բաճաթրեանցի անունը։

ամբողջ հայ հասարակութեան համար : Թիֆլիզի Ներսիսեան դըբ-
րոցի ուշադրութիւնը դարձաւ դէպի Սիմֆէրոպօլ և Առաքել Բա-
հաթրեանցը 18⁸¹/₈₂ թուականին հրաւիրուեցաւ Թիֆլիզ մանկա-
վարժութեան ուսուցչի պաշտօնով Ներսիսեան դպրոցի բարձր դա-
սասնների համար : Թիֆլիզում Առաքել Բահաթրեանցը այդ պաշ-
տօնը կատարելով, չէր զազարում աշխատել և զրականութեան
համար . այդ ժամանակ լոյս տեսան նորա մանկավարժութեան և
հոգեբանութեան ձեռնարկները :

Այդ միջոցներին էր , երբ ԳԷՈՐԳ Դ. Կաթողիկոսի կամքով
կազմուեցաւ Ուսուցչական Ժողովի «Կարդադրիչ Քանձնաժողովը» ,
որի անդամն էր հանդուցեալ Բահաթրեանցը : Ծրագրների պատ-
րաստութեան Մասնաժողովի եռանդոտ աշխատող անդամներից մէկն
էր . թէ ի՞նչ սիրով , ի՞նչ հոգով նա մասնակցում էր այդ զոր-
ծի մէջ , արդէն յայտնի է ամենքիս :

Հանդամանքներից ստիպուած Առաքել Բահաթրեանցը թողնում
է Թիֆլիզը և հրաւիրվում Նոր-Նախիջևան՝ այնտեղի հոգևոր զըպ-
րոցի մանկավարժութեան ուսուցիչ և տեսուչ : Թէպէտ և հեռու
մեզանից , սակայն մտաւորապէս և հոգւով նա դարձեալ մօտ էր
մեզ : Նա եղաւ ամենաջերմ աշխատակից «Վարժարան» մանկավար-
ժական ամսագրի . նա իւր սովորական եռանդով շարունակում էր
իւր զրուածքները յիշեալ թերթի մէջ մինչև իւր մահը :

Ահա մի համառօտ հայեացք վաղամեռիկ Առաքել Բահաթրեան-
ցի , զիտութեան այդ մարտիրոսի կեանքի , որի մանրամասնութիւնն
անգամ օրինակելի և դաստիարակող կարող է լինել :

Առաքել Բահաթրեանցը իբրև հայ մանկավարժ այն մեծ նշա-
նակութիւնն ունեցաւ , որ մեր մէջ նա տեսական մանկավարժու-
թիւնը դիւրութեամբ կեանքը մտցրեց և նորան զործնական շինեց
իւր լեզւով , իւր ուղիղ հայեացքով , իւր տոկուն աշխատութեամբ ,
իւր անշահասիրութեամբ :

Առաքել Բահաթրեանցը իբրև զրական անձն , հայ հեղինակ ,
հարստացրեց մեր աղքատ զրականութիւնը , մանաւանդ մանկավար-
ժական մասը իւր զեղեցիկ զրուածքներով :

Առաքել Բահաթրեանցը իբրև հայր ընտանեաց՝ օրինակելի էր
մեզ համար . իւրեան ամեն աշխարհային զուարճութիւններից զրկե-
լով , նա իւր քրտինքի արդիւնքը միայն իւր ընտանեաց , իւր զա-
ւակների վերայ էր զործ գնում :

Առաքել Բաճաթրեանցը իբրև ընկեր իւր ընկերակիցների մէջ, ամենահամակրելին, ամենասիրելին էր համարուում: Նորա վարմունքը, նորա անկեղծութիւնը, նորա պարզութիւնը միանգամայն պաշտելի էին նորան շինել ընկերների աչքում:

Իբրև քաղաքացի՝ Բաճաթրեանցը վերին աստիճանի հայրենասէր, զաղափարական հայրենասէր անձն էր: Հայրենասիրութեան բարձր զաղափարն է միշտ եղել նորա զեկավարը, հայրենասիրութեան զաղափարն էր, որ նեղութիւնների մէջ նորան մփիթարել է:

Վերջապէս՝ Առաքել Բաճաթրեանցը իբրև մարդ՝ մեր ժամանակուայ այն հաստատամիտ և փայլուն տիպարի հազուագիւտ ներկայացուցիչներից մին էր, որ չը գիտէ զանազանել տեսականը, տեօրիան գործնականից, զաղափարը կեանքից, սկզբունքը, պրինցիպը, նորա իրականացնելուց, որը չը գիտէ այլ և այլ պայմաններ դնել խղճին կամ շրջապատող իրականութեանը, որը մինչև վերջին գերեզմանը հաւատարիմ է իւր բարձր զաղափարներին: Միտներդ բերեցէք նորա պատկերը, նորա դէմքը Ուսուցչական ժողովի մէջ: Ինչ անմեղ, սլարզ ժպիտ փայլում է նորա լուսաւոր երեսի վերայ, ինչ բաց ճակատ զարդարում է նորա աղնիւ և անխարդախ դէմքը: Լսեցէք նորան. նորա լեզուից բխում է այն, ինչ որ նորա սրտումն է պահուած, յայտնում է նա իւր միտքը ուղղակի, առանց պտոյտներ անելու, կոշտ կը պատասխանէ, բայց նոյն իսկ այդ կոշտութիւնը նորա աղնիւ սրտի պարզ արտայայտութիւնն է և սորա համար էլ ներելի և մինչև անգամ սիրելի և համակրելի:

Իւ մենք, պարոններ, այսպիսի մարդուց զրկւում ենք. մի կորուստ, որը միատեսակ զգալի և անդառնալի է հայ ազգի համար ընդհանրապէս, մեզ ընկերներիս և նորա դերդաստանին մասնաւորապէս:

Խլեց նորան մեզանից անդուծ մահը, բայց անմահ է նորա գործը, տարածած լոյսը: Առաքել Բաճաթրեանցի անուան հետ յաւիտեան կապուած կը լինի եռանդուն, տաղանդաւոր, աղնիւ գործող հայ մանկավարժի և հեղինակի յիշատակը:

Հանդիստ քեզ, սիրելի ընկեր, քո անկեղծ բարեկամներդ կը պահեն յաւիտեան իւրեանց սրտերի մէջ քո քաղցր յիշատակը, իսկ ապագայ սերունդը պատկառանքով և երախտագիտութեամբ կը յիշէ քո անունը:

Խեղճ հայ ազգի պատմութեան մէջ յարգելի տեղ բռնեցիր, աղնիւ ընկիր, ոյսուհետև հանդիստ քեզ:

ԽՆԴԻՐ

ԷԶՄԻԱԾՆԱՅ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԱԿԱՆ ԸՆՏՐՈՒԹԵԱՆ*

Ձ

Հայ ժողովուրդն անշուշտ անհամբեր կ'սպասէր իմանալ իր ժողովին տրամադրութիւններն այն հրատապ խնդրոյն վրայ՝ որ իր օրինակն ու միտքն երեք չորս ամսէ ի վեր կ'յուզէ : Աերջապէս այդ Ազգային ժողովն ձայն հանեց, մի քանի նիստ ըրաւ, անուանի Երեսփոխաններ թեր ու դէմ խօսեցան, մինչև անգամ վերջնական որոշումն տուաւ, լիազօր Յանձնաժողովն մը կազմութիւնը վճռեց, անտարակոյս այս համոզմամբ որ խնդրոյն յաջող լուծման համար լաւագոյն ճամբան այդ լիազօրութիւնն է :

Սակայն թողով այդ Յանձնաժողովին կազմութեան եղանակն ու էութիւնն որոց պատրիարքութիւնն Իփէքճեան էֆէնտին լաւ բացատրած է, ըստ մեզ՝ ոչ փայն ժողովին ընտրած ճամբան մեզ 16 տարի ետ կ'տանի և կ'նետէ այն փոսն կամ ծուղակն ուսկից շատեր մեզի հետ կ'կարծէին թէ ազատած են և նոր ու ուղիղ ճամբայ մը բռնելու պարագան ներկայած՝ կաթողիկոսին վերահաս մահուամբ, այլ և ընդհանրապէս ժողովն ստորին դիրք մը բռնած է ամենարարձք և էապէս ազգային կենսական խնդրոյ մ'առջև և ցոյց տուած է վերստին որ շատ բան չէ ուսած փորձառութենէ, պատմութենէ, պարագաներէ, և Հայոց ներքին զբաղմանց և կարծեաց ճշմարիտ ներկայիչն լինելու վիճակին մէջ չէ դառնաւ, քանի որ Ազգն Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ ոգւոյն և կրօնից ազատութեան սկզբանց վրայ հիմնուած տարրեր վճիռ մը կ'ականկալէր :

Առանց հետազօտելու Ազգին բաղձանայ և իր ժողովին մէջ տեսնուած այս անհամաձայնութեան պատճառն որ զլիաւորապէս Սահմանադրութեան այն տրամադրութեան վերադրելի է որ 5-10 տարուան պաշտօնավարութեան պայմանաժամն կ'ընծայէ Երեսփոխաններու, որ պարտաւոր էին դնէ երեք տարին անգամ մը փոխուիլ,

* Տե՛ս Փետրվար — Մարտ ամիսներէն :

այնպէս որ Թողովն նոր տարներով շարունակ կենդանանաւ և ժողովրդեան զգացմանց հաւատարիմ թարգմանը հանդիսանաւ, առանց մի առ մի քննելու այլ և այլ ատենաբաններու արտայայտած կարծեաց արժէքն, որոց մէջ, պէտք է խոստովանիլ՝ եթէ կան հաւարակ տեղիք և պոռոտախօսութիւններ՝ որ իմաստ չունին, կան նաև հայրենասիրութեան և ազգային իրաւանց զիտակցութեան ճշմունդն եղող տեսութիւններ, տեկայն ներուի մեզ ըսել, որ Ազգ. Թողովին վիճաբանութեան ընթացքին մէջ այնպիսի երևոյթներ վեր ելան որ անտարակոյս շատ տխուր տպաւորութիւն պիտի ընեն Բուրժուիոյ և մանաւանդ Բուսիոյ Հայոց վրայ :

Այս երևոյթները նպաստաւոր են այն քաղաքականութեան որոշողէմ կ'կարծէ մաքառիլ Թողովն, և որ շինած և մեղի տուած է այն Պալաթէնիան որու լուծն այնքան տարիներէ ի վեր կ'իրենք, այն քաղաքականութեան որ քաջ գիտէ օգուտ քաղել այդ երևոյթներէն և մեր սրով մեր գլուխը կտրել. նոյնպէս յայտարար են այն օտարոտի միտումներուն, թաղուն շահամուլութեան և անշահ վեհերոտութեան, որ տեսակ մ'ոճիր, կամ կատարեալ տղիտութեան արդիւնք են՝ կաթողիկոսական խնդրոյն մեր առջև բացած անվեհեր վիճաբանութեան մ'աղառ այլ պատկառելի ասպարէզին մէջ :

Ազգային Թողովն որ երբեմն չափէն աւելի կ'ողևորուէր Հայկական խնդրոյն առթիւ և անքաղաքադիտութիւն չէր համարեր ստէպ իր սահմանէն անդին անցնելով՝ խօսիլ ու բողոքել, կ'տատամսի, կ'ահաբեկի կաթողիկոսական, այս է իր կենաց ու մահու խնդրոյն առթիւ և խոհեմութիւն կ'համարի ոլորուտ ճամբաներով իր միտքը բացատրել, փսփսալ, նուաստանալ, սողալ իր սրբազան իրաւանց առջև : Ծայրայեղութիւնն Հայոց յատուկ է, մանաւանդ այն Հայոց որ հաստատուն սկզբունք և որոշ նպատակ մը չունին, այլ միայն իրարու հակառակ պարադոքսներէ, աքկածներէ, պատահարներէ ու շուրջներէ՝ մերթ կ'բորբոքին ու կ'վառին, մերթ կ'մաւրին, կ'թմրին և այսպէս խաղալիկ կ'դառնան այլ և այլ վաղանցուկ սպաւորութեանց : Երբեմն իբրև միջազգային իրաւանց տէր ինքզինքն հռչակող, նոյնպէս եւրոպական համալիրութեամբ պանծացող ժողովուրդ մը կ'վարանի հռչակել այն իրաւունքն որ իր ետեման մասն է, և որոց պաշտպանութեան համար ի գործ գնելիք օրինաւոր միջոցներն միայն կարող են տալ իրեն այն կարևորութիւնն ու նշանակութիւնն զոր կ'փառասիրէ :

Է

Եւ իրօք Երեսփոխաններէն օմանք կ'ուզեն պահել *status quo* նոյն Պալատական մասին, կ'յորդորեն ժողովն որ կրաւորական գիրք մը բռնէ, ոչ խօսի, ոչ բողոքէ, ոչ քաղաքական նկատումներ քնէ, վասն զի Հայ Ժողովուրդը պէտք է, Հայք կրճախան հասարակութիւն մ'են, վասն զի Հիւրնար մաքառիլ հըօր Տէրութեան մը գէմ՝ որ կրնայ ճգմել զինք, վասն զի Ազգային ժողովն իրաւունք չունի ինքն իր կողմէ միայն Պալատական եղբայրացի տրամադրութեանց փոփոխութիւնը խնդրել, քանի որ աշխարհիս այլ և այլ կողմերը զրոնուող Հայոց տրամադրութիւնն յայտնի չէ, և Ազգային Ժողովին կողմէ շարժումն մասնական և ապօրինի կ'լինի՝ քանի որ բոլոր Հայոց միահամուռ հաւանութիւնը պէտք է այդպիսի հանրական խնդրոյ մը լուծման համար, Սուրէնեան և Մէլիքեան էֆէնտիներն՝ որ այսպիսի կարծիքներ յայտնելու յանդգնեցան Ընդհանուր Ժողովին մէջ, չէին կարող աւելի լաւ խօսիլ Ռուսիոյ կառավարութեան հացին եղ քսելու համար, թերեւ անդէտս, և քաբեմարտութեամբ, սակայն իրենց գիտողութիւններն՝ ներկայ Աթոռակոսական ընտրութեան առթիւ՝ այնքան անհեթեթ են, որքան է Փափագեան Ստեփան էֆէնտիի առաջարկն՝ Աթոռակոսութիւնն երկու կտոր քնելու մասին, որպէս զի աւելի շուտով քայքայի։ Փափագեան էֆէնտի իր յատուկ ձեռն ունի հակառակորդին պատճառաբանութեանց տկար կողմը դանել ու ջրել, ինչպէս լաւ ջրից փաբութեան և կրճախան հասարակութեան առարկութիւններն, սակայն՝ թերեւ քաբեմարտութեամբ՝ յանկարծ շրջան մը կ'ընէ և տարրեր ճամբով կ'միանայ այն ընդգիմբաններուն որոց գէմ՝ առ երես զինուած կ'երի։ Այսպիսի Խաղաղիտական հնարք թերեւ անշան բանակութի մէջ ներքին լինին, սակայն Աթոռակոսական ամենակարեւոր խնդրոյ մէջ ներքին չեն և աստեղծարարն անբախտ հակումներն ու զոյնն երեսն կը հանեն։ Փափագեան էֆէնտի և ուրիշ Երեսփոխաններ քաջ գիտնալով հանդերձ Պալատական փնտասկարութիւնն, նրբամտութիւն և քաղաքականութիւն կ'համարին այդ Առնաբաբին բացէ ի բաց չգալիլ և այս կամ այն Տէրութիւնը վերաւորելու առիթ չտալ։ Բայց՝ ըստ մեզ՝ ոչ քաղաքականութիւն պէտք է այս պարագայիս մէջ և ոչ նրբամտութիւն, այլ միայն ուղղամտութիւն, արդարութիւն և աջ

դային իրաւանց զիտակցութիւն : Պալաթէնէն ուրիշ օրինաց պէս ինչպէս կ'իւրծէ Չերաղ Էֆէնտին , Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ պիտոյից և ժամանակի մը պահանջմանց ծնունդն չէ , որ ներկայ ժամանակի պահանջմանց և ոգւոյն համեմատ բարեփոխութեան ենթակայ համարուի , դրական ուրիշ օրէնսդրութեանց պէս , Պալաթէնէն էր , է և պիտի լինի՝ որքան որ մնայ դորձադրելի օրէնք , տրամադապէս հակառակ այն Եկեղեցւոյ՝ որու հաւանք զաւակները կ'դաւանին ինքզինքնին՝ մինչև անդամ ազատախոհներն : Եկեղեցի մը կրնայ փոխել իր արտաքին ձևերը , ծէսերն ու արարողութիւններն , ըստ տեղւոյ և ժամանակի , սակայն երբ կ'փոխէ կամ փոխելու համար օրէնքներ կ'հաստատուին այն կաղնակերպութիւնն և հիմնական սկզբունքն որոց վրայ հիմնուած է այդ Եկեղեցին , այն ատեն անոր ոգին և էութիւնը կ'քանդեն : Այս եղած է նաև Պալաթէնէյի նպատակն , և՛ ինչպէս հոգեւոյս Անդրէաս Եպիսկոպոսին անդր-շէնի տնային տնային կ'հաստատէ , կէս-որոշումներու , միջին ճամբաներու , քաղաքական պատրուակներու պաշտպան և կուսակից զիւանադէտներու ենթադրութեանց հակառակ , այդ օտարութիւնը կ'անադրին շնորհիւ Աթոռի կուսական իրաւասութիւն , սահմանադրական սկզբունք , եկեղեցւոյ ինքնօրինութիւն արդէն զգալի հարուածներ կրած է և պիտի կրեն : Ազաւորեան Էֆէնտին կ'մօտենայ ճշմարտութեան երբ ազգային Եկեղեցւոյ հանգամանքն իր յատուկ ոճովը կ'նկարագրէ , սակայն զարմանալի և մեղի անիմանալի դադափար մը կ'յայտնէ՝ երբ քրիստոնէութիւնն իբրև հասարակ , կրօնական , և Հայաստան մտնելով՝ իբրև հաւանք հանգամանք ունեցող նկարագրելէն ետեւ , ունկնդրին կ'թողու եղբակցնել , որ քրիստոնէութիւնն ինչպէս Հայաստանի հոգին վրայ եկեղեցի , յիշատակներ թողած է , բարք ու վարք փոխած է և մեղձ իբրև նոր իտրայէլ՝ նոր օրէնքն Աւետեաց երկիրը տանելու համար սահմանուած է , միւս ազգաց մէջ քրիստոնէութիւնն միայն կ'ընդունուի , այլ ոչ եկեղեցի , այլ ոչ ինչ . . . : Այլ Ազաւորեան Էֆէնտին ճշմարտութեան եղբ քերելէն ետեւ՝ յանկարծ կ'հեռանայ՝ երբ իր զաւանութեան հակառակ՝ ոչ միայն Պալաթէնէյի վերաքննութեան Յանձնաժողովին կաղնութեան քուէ կ'ապ , այլ և ինքն ևս անոր մէջ աթոռ մը կ'ստանայ : Մեր կարճ լսելքովն՝ քրիստոնէութիւնն հասարակ մ'է , որ աշխարհիս ամեն կողմն հաւատաւորներ և եկեղեցիներ ունի և ամեն ազգերու՝ ուր մտած է այն , ասորն ու հարք

յեղափոխած է, այս տարբերութեամբ որ հետզհետէ մարդկային կրից, բարույ, կառավարական և փառասիրական ազդեցութեանց, նոյնպէս ազատ քննութեան, լուսաւորութեան և զանազան քաղաքական օրէնսդրութեանց շնորհիւ, ոչ միայն իր ուղղութիւնն ու ոգին յեղաշրջումներ կրած են այլ և հաստատուած եկեղեցիներն այլազան ազդեցութեանց ենթակայ դոմնուելով իրենց կազմակերպութիւնն, օրէնքն ու իրաւասութեան եղանակներն անհուն տարբերութիւններ կ'ընծայեն: Եթէ Հայաստանեայց Եկեղեցին ունի իր յատուկ հանգամանքն, այդ հանգամանքն ընդունած է չէ թէ փոխադրութեամբ Հայաստանի մէջ, այլ նոյն իսկ առաքելական վարդապետութենէ, ժողովրդական կամ սահմանադրական դրութենէ, և այդ դրութիւնն նախնական եկեղեցւոյ, Քրիստոսի և Աւետարանի հաստատած Եկեղեցւոյ՝ սկզբունքն է: Անուրանալի է, որ այդ սկզբունքէն հեռացած են՝ դաւանելով հանդերձ, շատ արեւմտեան և արեւելեան եկեղեցիներ, սակայն ասիից չհետեւի որ այդ սկզբունքն միայն Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ յատուկ է, այլ յառաջդիմական ճշմարտութիւն մ'է՝ որով իր մի շատ զեղծումներուն մէջ անգամ հաւատարիմ մնալ կ'փափաքի Հայ ժողովուրդն, և այդ հաւատարմութեան դործնական ապացոյցը պիտի լինի, մեծագոյն զեղծման, այսինքն ամեն օտարոտի և օտարամուտ օրինաց բարձումն, որոնք կը կաշկանդեն իր Եկեղեցւոյ ինքնօրինութիւնն և խղճի ազատութիւնը:

Եւ ինչպէս կատարել այդ բարձումն, ինչպէս հասնիլ նպատակի մ'որով կ'տեսնան ոչ միայն Թուրքիոյ Հայք այլ և ամեն Հայք, որ զիտեն Պալատիկայի ֆեաւաբեր տրամադրութիւններն և կ'սիրեն իրենց Եկեղեցին: Անտարակոյս այս բարոյական յեղաշրջումն չկատարուիլ ստուգաբանելով Պալատիկա բառն, պաշտօն զոր իր պերճաբան և մեղրարան լեզուաւ կատարեց ամպիրոնին վրայ Գերո. Նար-Պէյ, չկատարուիլ՝ ըստ առաջարկի Փանոսեան էֆէնտիի, Պալատիկայ տետրակը տպել և ցրուել տալով ազգային օրէնսդիրներուն, որոցմէ ոմանք՝ ինչպէս խոստովանեցան, գեւ ևս անտեղեակ կ'ըլտնուին անոր պարունակութեանց, թէ և անոր վրայ հեղինակօրէն կ'ատենախօսեն, չկատարուիլ Բաբէֆֆօ՝ առաջարկելով ինչ ինչ տրամադրութեանց համար, կամ քննիչ Յանձնաժողովներ կազմելով, որոց արդիւնքն արդէն տեսանք տաճարութեան առաջ, այլ կարելի է ի կատար հանել այդ մեծ դործն այն բարոյական արիւնջութեամբ զոր արդար դատ մը կ'ազդէ անկողնասէր սիրտերու:

Հայր չունին զօրութիւն, տկար են, բայց և այնպէս այդ տկարութեան մէջ է իրենց զօրութիւնն: Ունին գոնէ ձայն մը զոր կրնան բարձրացնել, և օրինաւոր ճամբով լսելի ընել ուր որ անկէ, և ինչպէս Գեր. Իզմիրլեան, որ ամենէ լաւ բմբուսած կ'երևի խնդրոյն կարեւորութիւնն, թէ և բռնուած է և նա Յանձնաժողովին ծուղակին մէջ, յայտարարեց, այդ ձայնն որքան որ տկար լինի կրնայ եթէ ոչ այսօր, վաղն հնչել Պատմութեան մէջ և յաղթանակել հայութեան մէջ: Եթէ իրօք կ'հաւատնք որ արդարութիւնը վերջապէս կ'յաղթէ, թէ մեր Եկեղեցին վտանգի մէջ է և մեր միահամուռ հողասիրութեան կարօտ, պէտք է նաև հաւատալ որ ամեն քաղաքական նկատմունք, ամեն կանխակալ ողի մէկդի թողլով՝ կարելի է արդիւնք մը ստանալ՝ միշտ օրինաւորութեան ճամբէն չհեռանալով: Հայ ժողովուրդն և ոչ մէկ Տէրութեան հետ, որու իշխանութեան ներքեւ կ'դտնուի, հակառակելու փափաք կամ լաւ ևս ըսել յիմարութիւնն ունի. դիտէ իր չափը, ամենուն հետ հաշտ է, իւրաքանչիւրն իր սահմանին մէջ հաստատարիմ և շնորհապարտ մնալ կ'տենչայ իր վրայ տիրապետող իշխանութեան, սակայն այդ հաւատարմութիւնը չարդիւնը Հայուն որ հաւատարիմ մնայ նաև իր սահմանադրական Եկեղեցւոյն, միշտ կապուած և պաշտպան մնալով անոր ժողովրդական ոլոյն և իրաւանց, և թողլ տրուելով իրեն կատարել ազատօրէն իր այդ Եկեղեցւոյ սահմանին մէջ՝ իր ազդային և կրօնական պարտաւորութիւնները:

Բ

Բայց ի՞նչ միջոցաւ պիտի յայտարարէ և պաշտպանէ իր իրաւունքն, որ Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ բարձրագոյն հեղինակութեան մէջ ժամանակէ մ'ի վեր բռնաբարուած է: Ահա այս է, բռնաբարութեան իրողութիւնն վաղուց լիուլի հաստատուելէն և այնքան տարիներէ ի վեր յայտնապէս և լռելեայն բողոքոյ նիւթ լինելէն ետև, խնդրոյն ամենէ էական մասն, այն մասն որ ներկայ պարագայից մէջ զօրձնական լուծման կ'կարօտի:

Արդ՝ մեր Ազգային Ժողովն փոխանակ այս լուծման միջոցը փնտռելու կ'կրկնէ այն ընդհանուր դիտողութիւններն ու տեսութիւններն, զոր արդէն 1863ի Գինիչ Յանձնաժողովն երկարօրէն տեղեկադրած է Պալատիկայի փնտասկար տրամադրութեանց վրայ, և յետոյ կ'տայ դժբաղդաբար այնպիսի խնդիրներու և առաջարկներու:

որ ոչ միայն բուն խնդրոյն լուծումն կրնան երկարաձգել, այլ և ա-
նոր՝ առաջադրեալ նպատակէն տարբեր ուղղութիւն, և մեր Եկեղե-
ցւոյ իրաւանց հակառակորդներուն ձեռքը զէնք տալ: Եւ իրօք,
ինչ կ'նշանակեն Պալաթէնիայի յօդուածոց վերաբնութիւն, ինչ, Աս-
թողիկոսական իրաւասութեան երկ-ութեան (dualisme) առաջարկ,
ինչ, Յանձնաժողովի լեւզբութեան, ինչ, անհարազատ Անոնագրի
մը վերապրութեան, ինչ, Ֆահաֆու-հա-ան-ութեան խնդիր, եթէ ոչ,
ինչպէս արդէն ակնարկեցինք, տանիլ մեզ այն վիճակին ուր ըն-
կանք հոգեւոյս Գէորգ Ասթողիկոսի ընտրութեան ժամանակ, նոր
նոր կնձիւներ զրդուել, այս կամ այն Տէրութիւնը վերաուրելու
առիթ տալ և գլխովին անյաջողութեան դատապարտել խնդիր մ'ո-
րու սակայն Ազգային Ժողովն ազդաշահ լուծում մը տալու եռանդ
և տրամադրութիւն կ'ցուցնէ: Բայց եռանդ, ջերմ լեզու, հայրե-
նասիրական ճառեր և պատմական ու ստուգաբանական հմտութիւն
բաական չեն խնդրոյն լուծման համար, այլ գործնական ոգի մը,
խնդրոյն բուն էութիւնն ըմբռնելու և օրինաւոր միջոց մ'ընտրելու:

Ուստի՝ ըստ մեզ Ազգային Ժողովին պարտաւորութիւնն էր ներ-
կայ խնդրոյն նկատմամբ որոշել,

ա) Թէ Պալաթէնիա անուն կանոնագիրն Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ
գարաւոր իրաւանց, ոգւոյն և կազմակերպութեան անհամաձայն և
օտարոտի կանոններու հաւաքածոյ մ'է:

բ) Թէ այդ կանոնագիրն նշանակութիւն և գոյութիւն չունի Հա-
յոց համար:

գ) Թէ պէտք է Համագումար Եկեղեցական Ժողով կամ Խառն
Յանձնաժողով մը կազմել, որ պաշտօն ունենայ Հայաստանեայց Ե-
կեղեցւոյ բնութիւնն, վարչական և ժողովրդային կազմակերպութիւնն
և ներքին հանգամանքը տեղեկադրել և Ազգային Ժողովին քննու-
թեան ենթարկել:

դ) Թէ այդ տեղեկագիրը նկատողութեան առնուելէն և վաւե-
րանալէն ետև՝ Սրբազան Նախագահն՝ Խառն պատգամաւորութեամբ
և յայտադրով ներկայէ առ Բ. Դուռն կամ առ Ա.Ն.Տ. Սուլթանն
և Տէրութեան բարձր պաշտպանութիւնը հայցէ այդ տեղեկագիրն
հաղորդելու Ռուսիոյ ղեսպանին և միանգամայն այն Տէրութեանց
ներկայացուցիչներուն, որոց ներքեւ Հայ հպատակներ կ'դանուին:

ե) Թէ յարմար է այդ հաղորդակցութիւնը կատարել Ռուսաց
Ա.Ն.Տ.ին: Այսպէս թաղապարտութենէ ստաջ. պարզապէս մ'որ կրնայ
Հայոց զատին յաջողութեան նպաստել:

2) Թէ Ազգային Ժողովն պարտի վերապահել նոր Աթոռիկոսի ընտրութեան իրաւունքն, մինչև իր առաջարկին տրուելը նպաստաւոր կ'ուր աննպաստ ընդունելութիւնն :

Այս ձևն, որ մեր Փետրվարի ամսագրոյն մէջ ըրած առաջարկութեան ուրուագիծն է, ոչ միայն բանաւոր, օրինաւոր և զործնական է, այլ և պատուաբեր Հայոցս Համար, միանդամայն քաղաքագիտական, քանի որ ցոյց պիտի տայ բոլոր աշխարհի՝ նախ մեր Եկեղեցւոյ նախնական, ժողովրդային ողին ու հանգամանքն, Աթոռիկոսութեան արդի վիճակն, մեր համեստ ու պարզ միջոցներն՝ դարաւոր իրաւանց, արգարութեան և խղճի աղատութեան վրայ հիմնեալ դատ մը պաշտպանելու համար, ապա մեր պատկառելի դիրքն՝ որ անտարակոյս Հայոցս վրայ տիրապետող Տէրութեանց համակրութիւնը պիտի գրաւէ և հաւանական է որ զործնական արդիւնքն յաւաք ընէ :

Թ

Սակայն մեր առաջարկին ողին և ծուծն անտես առնելով յատուկ դիտամբ կամ անդէտս, Երեսփոխաններէն ոմանք երկրորդական մի քանի կէտեր սնկից քաղած կ'երևին, և Ընդհանուր Ժողովին մէջ կ'յուզեն, անոնց բռնաբարութիւնն տարբեր դոյն և իմաստ տալով, այնպէս որ իրաւամբ Զեքիա շարժելու պատճառ կ'լինին : Չերազ էՖէնտին՝ որ կարգացածն հասկցող և քիչ խօսքով շատ բան հասկըցնելու փափաք ունեցող ուշիմ Երեսփոխան մ'է, կ'զարմանայ որ Փանոսեան էՖէնտին կ'ծիծաղի՝ Աթոռիկոսական խնդրոյն վիճաբանութեան առթիւ՝ Մոսկուա, թաղադրութեան ժամանակ՝ հայ պատգամաւորութիւն մ'ուղարկելու առաջարկին վրայ, և կ'յանդիմանէ զինքն ըսելով որ այդ առաջարկն Աբա. Մահմէտինն է, որու դաւաճարներուն, սակայն, Փանոսեան էՖէնտին միշտ համակիր երևոյած է եղեր : Իսկ Թորոսեան էՖէնտին անպատեհ կ'դնէ այդ պատգամաւորութիւնն՝ բանաւոր պատճառներով : Արդ՝ Աբա. Մահմէտն զլիսովին համամիտ է այս մասին Փանոսեան և Թորոսեան էՖէնտիններուն, և ինքն ալ կ'Զեքիալէ . . . : Ասան զի Աբա. Մահմէտն ոչ միայն ըսած չէ իր առաջարկին մէջ որ Մոսկուա պատգամաւորութիւն զրկուի, այլ և հակառակ է որ և է պաշտօնական ուղղակի յարաբերութեանց օտար Տէրութեան մը հետ՝ Աթոռիկոսական խնդրոյ մասին, այդ տեսակ յարաբերութեանց միջնորդ՝ Եջ

Թէ հարկը պահանջէ, լուի Բ. Դուռը նկատելով: Այս իրօք պատահամաւորութեան խօսքն Աբւ. Մամլայ մէջ*, սակայն զլսողին տարբեր ուղղութեամբ: Աւասիկ. — «Տէղէկաքէրն . . . յարուսէ պարսա՛մաորո՛ւնեան մը մէջքաւ և մանաւոր խնդրաբոլ մարտչոյ՝ ՕԳՈՍՏԱՊԱՌ ՍՈՒԼԹԱՆԻՆ:»

Դարձեալ՝ Երեսփոխաններէն մին կ'առաջարկէ Բ. Դրան միջոցաւ խնդրագիր ներկայել Ռուսիոյ կառավարութեան, էասէս Պալաթէնայի Բարեփոխութեան համար, մինչդեռ Աբւ. Մամլայ առաջարկին մէջ Պալաթէնայի խնդիր չկայ և միայն Ռուսիոյ դեսպանը չէ յիշուած այլ բոլոր այն գեսպաններն՝ որոց Տէրութեանց մէջ կը գտնուին Հայեր:

Այս մի քանի կէտերը յիշելով մեր նպատակն է ցոյց տալ որ և ոչ մի Երեսփոխան Աբւ. Մամլայ առաջարկութեան ոգով և էական մասերուն իմաստով յուզած է խնդիրն Ազդ. Ժողովին մէջ, այլ վիճաբանութեան զլխաւոր առարկան եղած է այդ Ատեանին մէջ՝ Պալաթէնայի Բարեփոխութեան տալու հնար մը գտնել և զայն ազդային եկեղեցոյ սահմանաց հետ կարելի եղածին չափ միաբանել:

Ըստ միջոցաւ պատահական կ'ենթադրէ լուսնայն թէ Ազդ. Ժողովը Պալաթէնայի իրրեւ ազդային օրէնք՝ վաղուց ընդունած է յօժարակամ, բայց այժմ կ'փափաքի որ այդ օրէնքն բարեփոխուի: Արդ՝ այդ պաշտօնական ընդունելութիւնն ոչ միայն ժողովին դժուարին կացութեան մէջ պիտի ձդէ այլ և խնդրոյն ամենէ փափուկ և վճարանշաղի կէտն է, որ կրնայ անշուշտ բանակցութեանց դուռ մը բանալ, սակայն առանց զործնական արդիւնքի: Եթէ Ռուսիոյ կառավարութիւնն, կամ Ա. Պօլսոյ դեսպանատունն զիջանի անդամ Ժողովին Բարեփոխութեան առաջարկն ընդունիլ, իր զիջումն այլ և այլ պայմաններու պիտի ենթարկէ, որոց զլխաւորը պիտի լինի նախ կաթողիկոսի ընտրութիւնն, և արդէն փորձով պիտե՛ք թէ ինչ ըսել է նախ կաթողիկոսն ընտրել և ապա օրէնքը բարեփոխել: Այդպէս ճամբան է որ 1866ին մեր առջև բացուեցաւ և անել ճամբայ մը դարձաւ:

Ազդային Ժողովին վիճաբանութեան ոգին և ձկտումը նշանակելէն ետեւ, կարելի չէ անտես առնել իր որոշումն՝ որ է լիազօր Թանձնաժողովի մը յանձնել Պալաթէնայի կամ կաթողիկոսական

* Տէ'ս գէորգէս ամառքէր:

խնդրոյն կարդադրութիւնն (որն է՝ յայտնի չէ) : Այդ Յանձնաժողովի անդամներն են , նախագահութեամբ Ամեն Ս. Պատրիարքի :

Գէր. Մարմնէս եպիսկոպոս Իշխման ,

» Խորէն » Եւր-Պէյ ,

» Յովհաննէս Ժամատայ Միլեան ,

Մեծ. Սէրճիւնէն Էֆէնդէ ,

» Կարապէտ » Իսիւ-Շեան ,

» Մարկոս » Աղաբէգեան ,

» Սրեփան » Փափաղեան :

Անտարակոյս այս Յանձնաժողովը կ'սարունակէ ամենէ հմուտ և ձեռնհաս անձերն Վաթողիկոսական խնդրոյն մէջ , սակայն այդ ձեռնհասութիւնն իրաւունք մը կ'տամբ Ազգային ժողովին լիազօրութեան ևս յանձնել այդ մարմնոյն և հրաժարիլ իր պաշտօնէն : Այս լիազօրութեամբ Յանձնաժողովը կ'մարմնաւորէ բոլոր ժողովն , բոլոր Թուրքիոյ Հայ ժողովուրդն , և այդ բաւական ծանր և սահմանադրական ժողովրդեան մը մէջ առաջին անգամ տեսնուած անսահմանադրական երևոյթ մ'է : Վաթողիկոսական խնդրոյն կարդադրութեան կարելի եղածին չափ հանդիսաւոր , հանրական և պատկառելի ընթացք և հռչակ տալով՝ ժողովն անոր ընծայած կարեւորութեան բարձր աստիճանն յայտարարած սիտի լինէր , բարոյական մեծ սուղաւորութիւն մ'ընելով՝ ոչ միայն բոլոր Հայոց , այլ և օտարներու վրայ , մանաւանդ երբ ի լուր աշխարհի որոշէր և հրատարակէր այն Զբաղման հիմնը՝ որու համեմատ մտադիր է դործել Պալատէ-Նիայի խնդրոյն և Վաթողիկոսի ընտրութեան մասին , մինչդեռ Յանձնաժողովին տալով այդ ամենակարեւոր պաշտօնն ոչ միայն կ'մերկանայ իր իրաւասութենէ և կ'սեղմէ Վաթողիկոսական խնդրոյն սահմանն , այլ և ծանր բեռ մ'իւր վրայէն նետելու շտապելով՝ կասկած կ'տայ թէ խնդիրն անուշ տեղը կապելու միտումն ունի , և թէ անտարբեր է այն բարոյական մեծ յաղթանակին և՛ եթէ ոչ այժմ , ապաղային մէջ՝ այն գործնական արգեանց , որ կրնային յառաջ դալ , արդար , ազատ վիճարանութեան մը հանդէսէն և ազգային ծրարի մը յայտարարութենէ , որ որոշակի բացատրէր թէ Ազգն ինչ կերպով կ'ըմբռնէ իր Վաթողիկոսութիւնն և թէ ինչ դրութեան մէջ կ'ուզէ տեսնել :

ԵՐԿՐԱԾԱՐԺՆԵՐՈՒ ԲՆՈՒԹԻՒՆԸ*

1865-էն, ուր կ'սկսին վեճակադրային ծանօթագրութիւններն, մինչև 1873-ին վերջը գերմանական Ալպերը 74 անգամ երկրաշարժ ունեցան։ Այս երկրաշարժներուն մեծագոյն մասը տեղի ունեցաւ Հիւսիսին և հարաւին կողմնական դօտիններուն մէջ, ուր զըլ-խաւորապէս կրաքար և այլ սիկային (sédimentaire) խաւեր կան։ Այս ուլթը տարուան միջոցին որ և է ցնցում չկրեց գերմանական Ալպերու գլխաւոր և կեդրոնական դօտին որ կրանիթէ (հատաքար), ցնէ-է-† (gneiss) կամ փայլարաւոր (micacé) հերշեղէ (schiste, թերթաքար) կազմուած է։ Երբեմնակի միայն եղած են երկրաշարժներ որք կրաժայռային լեռներէն կամ անդրալպեան սահմաններէն ծնունդ առնուլ կրնայ կերպիւ իւր ըսուիլ թէ իրենց յետին և տկար սարսուռները մինչև կեդրոնական Ալպերը կը զըկէին։ Նոյն ժամանակի միջոցին երկրաշարժներու ծննդեան ճշմարիտ կեդրոններն, ուսկէ բազմաթիւ ցնցումներ կ'արտադրուէին, հետեւեալներն էին։ Նարմայի լճին հարաւային եզրն ուր բախումներն իւրարու յաջորդեցին 1866-ի մայիս ամիսէն մինչև 1870 մարտ ամիսը, ստորին Ինթալն և Բէ-օնալ, Բրէնի մէջ Ղանտորաս, Գարինթիայի մէջ Պէյպէրկ, Վինթսկովի մէջ Նլէօրնս, և Ղէյպալն ու Պելլունցի մերձակայ գաւառն ուր 1873-ին երկրաշարժները Վեներտիկի Ալպեանց բոլոր սահմանին մէջ մեծ աւերումներ ըրին։

Միայն փոքր տարածութիւն մ'ունին այն կէտերն ուսկէ կ'սկսին երկրաշարժները. բայց որովհետև սկսուած շարժումը գետնին հաստատուն զանգուածին միջևէն կը տարածուի, զըրգումները մեծամեծ մակերևոյթներու վրայ կը ծաւալին։ Գըրգուման շրջանին տարածումը միայն նախնական շարժման ուժգնութենէ կախում չունի, վասն զի շատ անգամ բաւական սաստիկ երկրաշարժներ պզտի անջրպետի մը մէջ կ'ամփոփուին, մինչդեռ գետնի թեթեւ շարժումներ մեծ անջրպետներու վրայ կը ծաւալին, արդ' այս ծաւալումը

* Տե՛ս Ժորժ Կապիէ, Էրէս 134։

† Որչափաբէ և փայլաբէ կազմուած ժայռ մը։

Դախում ունի չէ թէ երկրաշարժին սաստկութենէն այլ շարժուած գաւառին դետին բաղադրութենէն :

Ժայռերուն տեսակն և գաւառի մ'երկրաբանական կազմութիւնն ամենամեծ ազդում ունին այս բնական երևոյթներուն վրայ : Դիւրին է ըմբռնել երկրային գոլորմի մ'ամեն կողմերէն և հաւասարապէս տարածուիլը , և հեռաւորութենէն աստիճանաբար տկարանալը , երբ ժայռերը խիտ են և հաստատուն , այսպիսի պարադաներու մէջ տատանումն անշուշտ կախում ունի նախնական գոլորման ոյժէն : Ընդ հակառակն շարժուն զանդուածներու մէջ գոլորման ոյժը խիստ շուտ կը կորսուի :

Երբ երկիր մը կազմուած է այնպիսի ժայռերէ որք տարբեր խտութիւն և խտութիւն ունին և այլադան կերպով համախմբուած են իրարու հետ , շարժումը կը տկարանայ ամեն անգամ մ'որ մէկ ժայռէ միւսը կ'անցնի , և այս տկարութիւնը ժայռերուն տեսակին համեմատութեամբ աւելի կամ նուազ արագութիւն կ'ունենայ : Ուրեմն այս շարժումն աւելի կամ նուազ սաստկութեամբ կը պարտաւորի զդացուիլ այլ և այլ ուղղութեանց մէջ և ծննդեան կեդրոնէն աւելի կամ նուազ հեռաւոր տեղ մը վերջանալ :

Բազմաթիւ ճեղքերով բաժնուած ժայռ մը բոլորովին համանման ներդործութիւն ունի շարժման վրայ , այսինքն ժայռն անկանոն կերպով կը տկարացնէ կամ կը բաժնէ շարժումը : Եթէ դիտենք նաև դետին երկրաբանական կազմութիւնը , զանազան խաւերու ուղղութիւնը , պիտի տեսնենք որ երկրաշարժները կարի խառնակ ազդեցութեանց կ'ենթարկուին , և հետևարար նախնական բախման մը սաստկութեան համեմատութեամբ չենք կրնար կանխաւ հաշուել երկրաշարժի մ'արդիւնքը՝ եթէ նաև կատարելապէս ճանչենք դետին երկրաբանական կազմութիւնը :

Փորձառութեամբ դիտենք թէ կան բնական արգելներ , որոնց երկրաշարժները քիչ անգամ կը յաղթեն : Այս արգելներն են երբեմնակի դետական (fluvial) մեծ ձորեր որք կ'արգիլեն երկրաշարժներու ծաւալումը եթէ իրենք իսկ չեն ասոնց գործողութեան կեդրոնները . բայց ամենէն աւելի անոնց տարածումը սահմանող արգելներն են լեռանց մեծ գօտիներ : Այս վերջին պարադային մէջ երկրային շարժն ամեն կողմէ ուղղուած ծաւալման շրջան մը չուսնար . ընդ հակառակն լեռանց գօտիին շիտկութեամբն երկայն ու զուգահեռական ուղղութիւն մը կ'առնու :

1783ին, ինչպէս նաև 1870ի զարհուրելի երկրաշարժներուն ժամանակ Ապենինան լերանց զօտին իբր պաշտպանութեան պատ ծառայեց իտալական թերակղզիին արևմտեան դաւառներուն : Մինչդեռ զօտին արևելեան կողմէն հազարաւոր ցնցումներ տեղի կ'ունենային և մեծամեծ աղէտներ կ'արտադրէին, արևմտեան կողմէն ամենափոքր շարժում մը չզղացուեցաւ : 1872 մարտին մէջ Գալիֆօրնիայի Լօն-Բին ըստած հանքային գաւառակը կրեց այնպիսի երկրաշարժներ որք գետինը խիստ տարօրինակ և անընդհատ կերպով դղողեցին, բայց լեռներէն բոլորովին արգիլուելով չկրցան զօտին միւս կողմն տարածուիլ : Հարաւային Ամերիկայի Անտիան լեռներն նոյնպէս կը կազմեն սահման մ'ուսկէ բնաւ չկրցած են անցնիլ այն ամենասաստիկ երկրաշարժներն որք այնքան յաճախ կ'աւերեն այս ցամաքին արևմտեան կողմը, իրաւ է որ երբեմնակի քանի մը ցընցումներ կը տարածուէին մինչև լերանց միւս կողմը, բայց այս ցընցումներն այնքան մեղմուած էին Անտիան լեռներէն որ ասոնց միւս կողմը հասած ժամանակ կորուսեր էին իրենց բոլոր ոյժը :

1873 յունիս 29ին, Պելլուսօյի երկրաշարժին ժամանակ տառանմանց շրջանն Ալպեան լերանց հարաւային զառիվայրներէն ըսկսեալ տարածուեցաւ ոչ միայն Խտալիոյ բոլոր հիւսիսային արևմտեան կողմերը, այլ նաև Ալպեանց զլեաւոր զօտին վերեւէն մինչև Ինսպրիւք, Սալզպուրկ, Բօլէնթէյմ, Միւնիխի, Օկլդուրկի և Պերնի մէջ իսկ զղացուեցաւ շարժը : Այս մեծ երկրաշարժներն երբ Ալպեանց զլեաւոր զօտիէն անդին անցնելով շրջեցան, գետիններուն տատանումներն ոչ միայն տարածուեցան լերանց զօտիներուն մինչև կեղրոնը, այլ նաև բարձրաց միւս կողմն անցան, նա մանաւանդ մարտ 12ին և գեկտեմբեր 25ին :

Երկրաշարժներուն լեռներէն անցնիլ և միւս կողմ տարածուիլը մէկ անգամ դիտուած իրողութիւն մը չէ : Ժամանակագրութեանց նայելով 1348 յունվարի 25ին տեղի ունեցաւ սառտիկ երկրաշարժ մ'որ Ալմանիայէն մինչև Հռոմ տարածուեցաւ առանց արգիլութեւն Ալպեան լեռներէն : 1242 գեկտեմբեր 25ի, 1670 յուլիս 17ի (Թիրօլի Հալ քաղքին մէջ), 1810 գեկտեմբեր 26ի, 1812 հոկտեմբեր 25ի (Պելլուսօյի մօտ) և 1836 յուլիս 20ի (Պելլուսօյի մօտ Պօրսօյի մէջ) երկրաշարժներուն ամենն ալ Ալպեան լեռներէն անցան :

Երկրաշարժները, եթէ նաև տկար ըլլան, կրնան ամենամեծ հե-

բաւորութեամբ տարածուիլ երբ պարագաները նպաստաւոր են ։ 1872 մարտ 6ին կեդրոնական Ալմանիայի մէջ եղած երկրաշարժն իր տկարութեան պատճառաւ հազիւ նշմարուէր թերևս այն գեհե-րու մէջ ուր այս տեսակ երեւոյթներ խիստ շատ կը պատահին , բայց և այնպէս նոյն երկրաշարժը տարածուեցաւ մակերեւոյթի մը վրայ որուն սահմանագիծներն էին գրեթէ Պերլին , Վիէզպատէն , Սթիւթկարտ , Միւնիխ , Բրակ և Պրեզլօ ։ Այս երկրաշարժին ժա-մանակ որ 1869էն մինչև 1873 Ռեհոսի միջին սահմաններուն վրայ իշխեց , միայն մի բախում , որ 1871 փետրվարի 10ին սաստկա-պէս զգացուեցաւ Մէնհայմի և Կրօսկերցի միջև , և որ խիստ թե-թեւ էր , Քրանդֆորթի , Վիէզպատէնի , Սասրպրիւքի , Սթրազ-պրիւքի և Բֆօրցէյմի միջև գտնուած երկիրներուն վրայ տարա-ծուեցաւ ։

Աւելի սաստիկ երկրաշարժներու ժամանակ գետնին տատանումնե-րուն շրջանը կրնայ շատ աւելի ընդարձակ ըլլալ ։ Սակայն պէտք է ամենամեծ զգուշութեամբ ընդունիլ առաջուան ժամանակի զրոյցնե-րը , վասն զի գրեթէ անհիմն և անստոյգ դիտողութիւնները ստեպ կ'ընդունուէին՝ զրգուելու համար այն հետաքրքրութիւնը և հրա-պոյրը որք մեծ երկրաշարժներէ կը ներշնչուէին ։ Մեր այս ըսածը յայտնապէս կը հաստատուի Լիզպօնի երկրաշարժին պատմու-թեամբը ։

Ժամանակակից զրոյցներուն նայելով , որոնց չենք հաւտար , այս երկրաշարժն Եւրոպայէն չորս անգամ աւելի մեծ անջրպետի մը վը-րայ տարածուեր և 39,373,000 քառակուսի մղոն տեղ բռներ է ։ Բայց այս պատմութիւնները , որոնց մասամբ իւրիք պատճառ տուած է այսպիսի մեծ և կարեւոր քաղաքի մը կրած զժբաղդութիւնը , այս պատմութիւնները , կ'ըսենք , չեն կրնար քննադատութեան գիմա-դրել , թէ և ամենեին տարակից չկայ թէ Լիզպօնի երկրաշարժն սաստկագոյն և ընդարձակագոյն երկրաշարժներու կարգին կը վե-րաբերի ։

Բայց այս ամեն չափազանցութեանց չհաւանելով հանդերձ կայ իրողութիւն մ'որ ստոյգ է , այսինքն թէ ինչ ինչ երկրաշարժներ երևեալի կը հանդիսանան ոչ միայն իրենց անլուր սաստկութեամբը , այլ նաև տարածուելով զէպ այնքան ընդարձակ անջրպետներ որ բնութեան այսպիսի ահագին երեւոյթներու զօրութիւնն անհպելի է մեր ամեն ըմբռնումներու ։ Դժուարին է ազատիլ այն տպաւորու-

Թիւններէն որոնց այս տեսակ բնական երևոյթներէ ետք կ'ենթադրուին այն անձինք իսկ որք ամեն տեղերէ աւելի երկրաշարժներու ենթարկուած դաւառներու մէջ կը բնակին : Կը կարծենք թէ ժայռերը միայն անդղդղելի և հաստատ են զմեզ շրջապատող անընդհատ փոփոխութեանց և տիեզերական շարժականութեան միջև , և որովհետեւ այս կարծիքն զօրաւոր արմատ բռնած է մեր մտքին մէջ , երկրաշարժի ժամանակ արտասովոր ուժգնութեամբ մը կը զարդանան մեր պատրանաց փարատումէն և անվստահութենէն արտադրուած զլացումները զոր կը կրենք երբ մանաւանդ առաջին անգամ կ'ըզդանք սաստիկ երկրաշարժ մը : Հետեւաբար հազիւ կրնանք երևակայել մարդուս տատամսութեան և սրտի անձկութեան վիճակը երբ գետինը , որուն վրայ կը շինենք ինչ որ կը պարտաւորի անդղդղելի ըլլալ և որուն կը յանձնենք ինչ որ կը պարտաւորի տեւել , երբ այն գետինը , կ'ըսեմ , կ'սկսի մեր քայլերուն ներքև երերալ և երբ՝ կարծես բնութիւն փոխելով՝ այս աշխարհիս ամենէն շարժուն և անկայուն բաներու հետ կը միանայ : 1827 նոյեմբերի 16ին երկրաշարժ մ'եղաւ Պօկօթայի մէջ : Բօքօեան , որ 1480 հազարամեթրը հեռու է Պօկօթայէն , ծանր փնասներ կրեց , և երկրաշարժին տկարագոյն տատանումներն անկից աւելի հեռի տարածուեցան : 1836 հոկտեմբերի 12ին Միջերկրականին ծովեզերեայ երկիրները դղրդող երկրաշարժը Սիկիլիայէն և հարաւային Իտալիայէն սկսելով և Տալմացիայէն , Յունաստանէն և Եգիպտոսէն անցնելով տարածուեցաւ մինչև Ասորեստան և մինչև Փոքր Ասիոյ կեդրոնը : Սաստկագոյններու կարգը կը դասուին այն երկրաշարժներն որք բազմիցս հարաւային Ամերիկայի ծովեզերեայ երկիրները դղրդեցին : Անոնց մին , այսինքն 1822 նոյեմբերի 19ին Շիլիի մէջ տեղի ունեցողը , տարածուեցաւ անջրպետի մը վրայ , որ հիւսիսէն դէպ 'ի հարաւ չափուելով 9000 հազարամեթրը տեղ կը բռնէր , աւելի մօտ ժամանակներս մի և նոյն ծովեզերաց վրայ ուրիշ երկրաշարժներ ալ եղան , որք նոյնքան ահաղին տարածութիւններ ունէին : 1868 օգոստոսի 13էն մինչև սեպտեմբերի կեսը զարհուրելի երկրաշարժ մը պատահեցաւ Բերույի , Գուիթօյի և Էդուատօրի մէջ , տարածուեցաւ Անտան լեռներու շղթային զաւիժայրներուն և ծովեզերաց երկայնութեամբ՝ հարաւային լայնութեան 8րդ աստիճանէն մինչև 24րդ : Առաջին բախումը , այսինքն օգոստոս 13ին երեկոյեան ժամը 3¹/₂ի բախումն իր ամենամեծ սաստկութեամբը զաւելի եղաւ Ա-

ընդունիմայի և Թագնայի մէջ և տարածուեցաւ դէպ 'ի հարաւ մինչև Գօթիակօ, դէպ 'ի հիւսիս մինչև Լիմա և դէպ արեւելք մինչև Բաշ:

(Հարանայելի)

Թարգմ. ԳՐ. ՁԵՆԻՆԿԻՐԵԱՆ

Ք. ՓՈԽՍ

ԵՐԳԲ ՀՐԵՇՏԱԿԱՅ

Նւ Հրեշտակք երգէին. «Ն'կ մեզի, փո'րր աղջիկ,
Ն'կ, տեսնել ի՞նչ աղւոր՜կը փայլի մեր Նրկինք.
Մեր Նրկինք ծնրաղիւր նշմարէք դուք վարէն.
Մեր Նրկինք՝ աստղագարդ, վեհափառ, անսահման,
Ուր պիտի ապրիս դուն՝ փաղանգաց՜մէջ օրհնեալ,

Ն'կ մեզի, ե'կ ձեզի՜ւայդ երկրէն:

— «**Ձ**ե՛ս լըսեր հող բան մը, ո՛ր մայր իմ»,

Հսաւ խեղճ աղջիկն միտ դընելով:

— «**Ս**՝դջիկ իմ, այդ ամեն՝ ցընորր սին»:

— «**Ո**՛չ, մայր իմ, խումբ է այդ երգեցող,

Մա՛յր իմ, այդ նըւագ է գիշերի,

Որ կը զայ ըսելու հիւանդի

Մի ընտիր երգ՝ զոր նա է՛սիրող»:

Նւ Հրեշտակք երգէին. «Ն'կ մեզի, փո'րր աղջիկ,
Ն'կ, եղի՛ր դու մեր մէջ աղամանդ շողշողիկ,
Կամ մի աստղ ցոլացող, յոր մարդիկ նախանձին,
Ն'կ դու մեր բուրաստան բացուիլ, ո՛վ գեղուն վարդ,
Զօր **Ս**՝յգ՝ իւր շողիւք լի ոռոգէ միշտ զըւարժ,

Ն'կ մեզի, ե'կ մեզի կեանքէդ սին»:

— «**Ձ**ե՛ս լըսեր բան մը, մա՛յր, օ՛ն, մի՛տ դիր»,

Հսաւ խեղճ աղջիկն միտ դընելով:

— «**Ս**՝դջիկ իմ, բան չը կայ, մ'ե՛րկնչիր»:

— «**Ո**՛չ, մայր իմ, խումբ է այդ երգեցող.

Մա՛յր իմ, են՝ ասոնք իմ ընկերներ,

Որք դաշտաց մէջ կազմեն, տե՛ս, պարեր,

Որք եւ զիս հրաւիրեն իրենց քով»:

Եւ Հրեշտակը երգէին. «Ե՛կ մեզի, փո՛րր աղջիկ,
— Իմ թագիս կը պակսի՛ս մարգրիտ շողունիկ»,
Ըսաւ՝ մեզ Յիովան. եւ եկանք խմբովին,
Քեզ երկրէս տանելու մեր թեօք ըսպիտակ,
Ինչպէս են ծաղկաքաղ ոստերէ թռչնոց պարք,
Ե՛կ մեզի, Ե՛կ մըտիւր մեր խումբին»:
— «Զե՛ս՝ լըսեր բան մը, Բա՛յր, դու հիմի»,
Ըսաւ խեղճ աղջիկն միտ դընելով:
— «Ա՛ղջիկ իմ, հով մ'է այդ՝ որ կ'անցնի»:
— «Ո՛չ, մայր իմ, խումբ է՛յ այդ երգեցող.
Մա՛յր իմ . . . ա՛յդ են ձայներ՝. . . Հրեշտակաց,
Որք երգեն . . . ե՛րգք՝ օտար . . . մեր ոնկանց
Եւ որք . . . զի՛ս կանչեն՝. . . ինձ մընալով»:
Եւ Հրեշտակը երգէին. «Հա՛ քեզի, փո՛րր աղջիկ,
Հա՛ Երկինք՝ մեր գեղուն, ուր ամեն շողունիք,
Մեր Երկինք, զոր՝ վարէն նշմարէք՝ ծնրադիր,
Մեր Երկինք՝ աստղագարդ՝, մեծափառ, անսահման,
Ուր պիտի ապրիս՝ դուն փաղանգաց՝ մէջ օրհնեալ,
Դու մե՛րն ես, դու մե՛րն ես, օ՛ն, թըռի՛ր»:

Թարգ. Է. Գալու. Ս. 2.

ԹՈՉՆԻԿՆ ԱՆՓԵՏՈՒՐ

Ի՛նչ քաղցրութեամբ երգէր թռչնիկն անտառին,
Մօտակայ լեռն տար արձագանք հրճուագին.
Մարգերու մէջ օթոցի պէս կ'երեւար
Թարմ ու կանաչ խոտեր սիրուն ու դալար:
Վարդենիներ եւ այլ ծաղկունք ու տնկեր
Պարտէզներու մէջ՝ բուրբիկն քաղցր հոտեր,
Օճապտոյտ հոսէր վտակն այն յստակ,
Եւ ի վերջոյ կ'տարածուէր ծառոց տակ:
Ուրիշ գետ մ'ալ անդիէն քաղցր ու թեթեւ
Ականակիտ հոսէր ժայռոց ճիշդ ներքեւ.
Ի՛նչ դիւթայլն տեսարան մ'է մեր աչաց
Տեսնել գետերն իրար կցուիլ յամբլնեաց:

Բիր թռչնիկներ թռիչ կ'առնուն դէպ 'ի երկին,
Ազատ օդի մը մէջ կարծես սիրազին
Լեզուի կ'ելնեն. — «Այս ի՞նչ տաքուկ՝ կենսատու
Զօրացուցիչ ճառագայթք են արեւու»:

— «Ա՛խ, կ'զոչէր ուրիշ մ'ալ, ա՛խ, ինչո՞ւ ես
Խեղճ ու լքեալ՝ մինակ մնամ ո՞ւր այսպէս.
Պզտի ու՞մեծ երիտասարդ ու ծերերն
Խումբ խումբ եղած այլուր նոր կեանք կ'փնտռեն»:

«Ես հէք թռչնիկս այսպէս անգոր անփետուր
Միշտ բոյնիս մէջ լռիկ մնջիկ մնամ, ուր
Ոչ տաքութիւն եւ ոչ լոյսն ու ճառագայթ
Դան ցոլանալ վրայ գլխիս ու ճակատ»:

«Թեւեր չունիմ, ոչ ալ տոկուն են ոտքերս
Որ թռիչ առնեմ, երթամ գտնեմ ընկերներս.
Այս մինչեւ ե՞րբ արդեօք այսպէս հաշմանդամ
Մուկ ու խոնաւ կաւեայ բոյնիս մէջ մնամ»:

Յանկարծ ոտրի վրայ ելաւ ուժգնակի,
Թեւերն օրեց, փորձ մի ըրաւ որ թռի.
Սակայն 'ի զուր. գետինն ինկաւ նա տապաստ,
Եւ քիչ մնաց որ կոտորտէր իր նուրբ ազդր:

Սակայն իր մայրն վրայ հասաւ, զան գրկեց,
Ու կտուցովն բոյնը տարաւ գետեղեց:

— «Զա՛րածմի, ա՛խ ո՞րքան ես անհամբեր,
Դու չարութիւնդ քեզի եղաւ ծանրաբեր»:

«Ի՞նչպէս աղւոր մը բոյնիդ մէջ նստէիր,
Դեզի ինչ որ կ'բերէի կ'ուտէիր.
Փոքրիկ որդեր, ճմիններ իբր կերակուր,
Մօրդ թուրն ալ քեզի համար տաքուկ ջուր»:

— «Ո՛չ, ո՛չ մայրիկ, ա՛լ չեմ ելներ ես բոյնէս,
Միայն կ'ուտեմ ինչ որ դու ինձ կ'բերես.
Անշուշտ աշխարհ մտնել պիտի կարենամ,
Երջանկութեանս պսակ հիւսել անթառամ»:

«Սակայն ափսո՞ս, մեր կեանքն բնաւ չէ երկար,
Ամենեւին չե՞մ մեր կեանքին վերջ չտար.
Կա՛մ տղայոց կաշուն հիւթին կ'ըլլանք զոհ,
Եւ կամ որսորդք մեզ կ'զարնեն զուարթ ու զոհ»:

Ո՛Վ Է ՌԻՐԱՅՈՂ

*Ce n'est donc pas le changement d'opinion qui
fait l'apostat, c'est le mobile du changement.*

EUG. PELLETAN

Այս հարցման պատասխան կրնայ տալ այն անձն որ իր համոզման, իր խղճին, ճշմարտութեան հետ կ'իսաղայ : Այսօր պաշտածը վաղը կ'կոտրէ, այսօր սիրածը վաղը կ'ատէ, այսօր դաւանածը վաղը կ'հալածէ : Իւ ինչո՞ւ, վասն զի կ'անդիտէ թէ ինչ է էապէս պաշտօն, սէր, դաւանանք : Կ'արհամարհէ սկզբունք և արդարութիւն, և իր շատիկին հետ պստորաստ է փոխել ամեն նուիրական բան, ճշմարտութիւն, աղատութիւն, պատիւ . . . : Թիթեռնիկի պէս ճիւղէ ճիւղ կ'թռի, բաւական է որ հօվ մը, հոտ մը, որս մը ղինքն դէպի այս կամ այն կողմը մղէ : Այսպիսի անձեր՝ որ մեծ մասամբ աղէտ են և խաբուելու հակամէտ, չեն պակսիր մեր Ազգին մէջ, որոնք պարագայի մը, ակնկալութեան մը բերմամբ կը փոխեն իրենց կարծիքն և մինչև անգամ իրենց հաւատն :

Սակայն խնդիրը կ'փոխուի երբ մարդ կարծիք մը, դադարիւր մը, սկզբունք մը, նոյն իսկ հաւատը կ'փոխէ, համոզուելով լոկ բանականութեան լոյսին՝ որով կ'տեսնէ թէ ինչ որ պաշտած, դաւանած է թիւր, անհիմն, սուտ են : Առաջին պարագային մէջ մարդն ուրաջօղ է, երկրորդին մէջ ցաւահոգեմասէր : Մեր Ազգին մէջ կան մարդիկ որ ստակի, երևոյթական պաշտպանութեան, շքանշանի համար կ'զոհեն ոչ միայն իրենց պատիւը, խիղճն, այլ և մինչև իրենց հայրենի կրօնն, և դաւաններու մէջ պատուհած են կրօնափոխութեան զէպքեր որ մեծ մասամբ այդ շահամոլութեան վերագրելի են, քան թէ ճշմարիտ ներքին համոզման : Ահա ասոնք որ րաջոզի կարգէն են . կան նաև այնպիսիներ՝ ինչպէս որ Հասունեան և Հակահասունեան վէճերու սովիւ երեան ելան, որ իրենց խիղճն, իրենց տմնէ նուիրական զգացմունքը, մանաւանդ իրենց ազգային իրաւունքն ու աղատութիւնը բռնաբարուած տեսնելով՝ ելան խումբ խումբ մտան այն հայրենի Եկեղեցւոյ ծոցն ուսկից զիպուտ

Յով բաժնուած էին, և ուր աւելի խղճի ազատութիւն, աւելի լայն
դասն ։

Այսպիսիներ ոչ միայն ուրացող չեն համարուիր, այլ ընդ հա-
կառակն ազնիւ շահատակներ, որ ի սէր ճշմարտութեան կ'իտրա-
կեն անյեհեղ իրենց կուռքերն ինքնաբերաբար, երբ կ'տեսնեն փոք-
ձով որ այդ կուռքերն իրաւի անկենդան մարմիններ են ։

Ասիկց ինչ կ'հետեւի, ինչ որ կ'ըսէ Պ. Էօժ. Բէլլան. — «Արե-
ծեաց փոփոխութեան չէ մարդն աւարտող ընողն, այլ այդ փոփոխութեան
շարժառէքն ։»

Եւ իրօք՝ կարելի էր յուսալ յառաջգիմութեան՝ եթէ ամեն կար-
ծիք, ամեն դրութիւն, ամեն տեսութիւն, թէև իբրև սխալ, տն-
հիմն, մնային անփոփոխ ։ Մարդս իր գտնուած միջավայրի տպա-
ւորութեանց և սովորութեանց ենթակայ, բնապէս անոնց լուծը կը
կրէ մինչև այն օրն ուր այդ տպաւորութեանց էութիւնն ու ստու-
գութիւնն ինքն իր բանականութեամբը ընդունի կամ մերժէ ։ Այի-
տի թոթովէ անոնց լուծը երբ տեսնէ որ ճշմարտութեան հակառակ
են և հետզհետէ իր կարծիքն՝ մինչև որ հաստատուն հիմ մը գըտ-
նեն, պիտի փոխուի ։ Արծեաց այս յարասեւ շարժման ու փոփո-
խութեան մէջ է յառաջգիմութեան գաղտնիքը, և մարդկային ազը
միտած պիտի լինէր իր նախնի կարծեաց մէջ՝ եթէ շարունակ իր
աչքը լուսոյ և միտքը բարոյական և ֆիզիքական դիտութեանց զիւ-
տեռուն չդարձնէր, այսինքն եթէ կարծեաց հին կրօնը թողուլ՝ նոր
կրօնին չվերադառնար ։ Եւ ինչ բանի արդիւնք ին ներկայ ժամա-
նակի անդուլ զարգացումն եթէ ոչ հին, սխալ դադափարներու ու-
րացութեան, ուրացութիւն՝ որմէ ո և է խորհող մարդ՝ իր կենաց
շրջանին մէջ, չէ կրցած անշուշտ ազատ մնալ ։ Գաղափարներու այս
բարեշրջումն, թէև ծանրաբայլ, զգալի է և կ'արշաւէ և պիտի
արշաւէ մինչև իսկ այն սահմաններն որ լուսոյ անհայելի կ'երեին,
փոքր աւ փոքր պիտի թափանցէ նաև այն անդունդներն ուր խա-
ւար կ'տիրեն ։

Սակայն տղիտութեան պէս լուսաւորութիւնն ալ իր զեղծ մունքն
ունի և ճարպիկ մարդիկ, մարդիկ որ ճշմարտութիւնն ու ազատու-
թիւնը չէ թէ իբրև սկզբունք, այլ իբրև գործիք, իբրև դիմակ կը
գործածեն մի միայն անձնական շահ, կիրք, տաւելութիւն կամ փա-
ռասիրութիւն գոհ ընելու և միամիտ ժողովրդեան մը մէջ գեր խա-
ցալու ։ Այսպիսիք պատրաստ կ'դնուին միշտ պարագայ, տեղ ։

միջավայր փոխելով, յանուն սուտ ճշմարտասիրութեան, փոխել և անուն, դաւափար, կարծիք և գրոշակ, և այսպէս խղճի, ճշմարիտ լուսաւորութեան և աշխարհային առաւելութեանց մէջ տուրեալ մը հաստատել, որ քան ամեն աուրեալ դատապարտելի, արհաւիրահելի է, որպէս ինքն է :

Այսպիսի ուրացողներ կան և կ'դանուին այն ազգերու մէջ որ միայն արտաքին երևոյթի, շարքի վրայ կ'դառնան և կարծիք կ'կազմեն, որով տարբեր և հակառակ ուրացութեան մը հանդէսը կ'ընծայեն, զովելով ու փառաբանելով ինչ որ իրօք իրենց սկզբանց, սովորութեանց և վարդապետութեանց հետ անհամաձայն են, և չկրնանալով զանազանել այն ուրացութիւնն, որու շարժառիթն անկեղծութիւնն, ճշմարտասիրութիւնը, լուսաւորութեան փափաքն ու ազատասիրութիւնն է, այն միւս ուրացողութեանէ որ զրդիւ ունի միայն ստութիւնն ու շահամոլութիւնը :

Ահա այս վերջին կարգի ուրացողներու կ'ախնարիկէնք մեր հասարակ յօդուածներուն միոյն մէջ՝ երբ կ'դրուշայնէինք Հայ ժողովուրդն չհատալ անոնց հաւատոյ դաւանութեան, անկեղծութեան, և չէ թէ այն կարգի անձանց որոց դաւանութեան փոփոխութիւնը, ճշմարիտ, ինքնաբեր վերադարձ մ'էր հայրենի կրօնին, որմէ հեռանալով միայն բռնութիւն, անիրաւութիւն և ճնշում կ'կրէր իրենց խիղճն ու հոգին :

Արեւ. Մամուլն կարդացողները քաջ գիտեն որ հայութեան և ազգութեան մեծ ու ընդարձակ շրջանին մէջ կ'ըմբռնէ ամեն Հայ ինչ դաւանութեան, ինչ կրօնի, ինչ համոզման որ կ'պատկանի : Ազգային տեսակէտով՝ խտրութիւն չունի ինչ կաթոլիկ, ինչ բողոքական և այլ դաւանանքի Հայոց մէջ, երբ ամենքը նոյն ազգութեան սկզբունքը, նոյն ոգին և իղձերն ունին, նոյն նպատակը կ'ընդունին ազգային յառաջդիմական խնդիրներու և ընդհանուր շահոյց պաշտպանութեան մէջ : Սակայն երբ կ'գիտէ որ լոկ անձնական շահու ախնկալութեամբ կամ Ազգին մէջ որոմ ցանկու, երկսրաւակութիւն և օտարասիրութիւն ձգելու գաղտնի նպատակաւ՝ կ'դան մեր ծոցը կ'մտնեն իմեր, և ոչխարի դղեստով գայլի պաշտօն կը վարեն, այն ժամանակ Արեւ. Մամուլը, չնկատելով իրրեւ անդամ ազգային մարմնի, այլ լոկ թշնամիներ որոց դէմ բարոյապետ, մտապէս և կրօնապէս մարտաւել և անոնց ազգեցութենէ տղէտ ու թշուառ ժողովուրդ մ'աղաւթելն ամեն ճշմարիտ հայոց սրբաբանեաց թիւնն է :

ԹՂԹԱԿՅՈՒԹԻՒՆ

Կ. Պոլս, 25 ապրիլ 1883.

Բարեկամ, Քանի մ'ամիս կայ որ չեմ գրած քեզ, թէ և կարծէի որ գրած եմ, և թէ դու՝ նիւթերու առատութեան մէջ՝ հրատարակելու զանց կ'ընէիր զիր մ'որ շատ անորոշելի չէր . . . : Ուստի երեսու քիթս կախած կ'մոմայի և քիչ մնաց որոտալի վերջնազիր մ'ուղղելով քեզ՝ պատիւ և հատուցում պիտի խնդրէի այդ յայտարարման համար, երբ անցեալ օր նամակդ առի, որու մէջ կ'ըսես. — Քանի որ հիմակ սովորութիւն է առակով խօսիլ, վկայ քեզ Պլլը—Պուլլ, Ծիծաղ, ես ալ պիտի ըսեմ որ դու թղթակիցներու կրիայն ես, և մի կարծեր թէ այդքան ուշ մնալէն ետեւ՝ նապաստակներէն անցնիս և նպատակն հասնիս . . . » Այդ բաւական ծանր և երկայրի ակնարկութիւնդ որ կարգացի, արիւնս գլխիս զարկաւ, աչքս շփեցի, ուշս զրկեցի, կամ բնախօսապէս խօսիմ՝ ջիղերուս ըսի որ հեռագրեն ուղեղիս յիշողութեան պաշտօնատունն թէ արդեօք ճիշտ է գրածդ : Եւ ջաշխոյս քեզի իրաւունք տուալ յայտնելով — «Ուղեղդ խաբեր է քեզ — Ի՛նչ. ուղեղս պատրեր է զիս, և ի՛նչպէս, կարեւր բան է :» Ստոյգ եմ՝ որքան ստոյգ է որ նիւթը ստուեր մը չէ, որ այս ուղեղս որոշեց, այս զրիչս զրեց, այս ձեռքս թղթատուն ձգեց զրկած գիրս, որ անտարակոյս՝ ինչպէս կ'ընեն ժեզվիդական վարժարաններու վերատեսուչներ կամ Կովկասեան գրաքննիչներ, թղթատունը բացուած և ջնջուած չէ զիրս, քանի որ հրատարակութեան, բաց օդի և լոյսի և չէ թէ անպէտ թղթերուդ զնգանին, սահմանուած էր : Կարգկային մարմնոյն ջիղերն ալ կասակ կ'ընէն արդեօք, ինչպէս երբեմն ջլահար անձերու գծերուն և բերնին հեզնական ձև մը կ'տան, արդեօք տարբեր կերպով կ'մեկնեն մեր զգացմունքն, մտածմունքն ու գործն, ինչպէս ստէպ կ'մեկնէ տեսողական գործին, աչքն՝ առգանի մէջ կանգուն զաւազանը բեկբեկուն, և անձրեռտ օդին՝ լեռներն ու հորիզոնն մօտաւոր ցոյց տալով : Միթէ իրողութիւն կարծեալը ստուեր կ'դառնայ, սիրաւաւ հողի մը հող ու քար կ'դառնայ, կարելի է

միթէ համոզել մարդ մ'որ հով կ'կլէ, մինչդեռ կարծէ թէ շաքար կ'ծամէ, որ պաղ, անզգայ սիրտ մը կ'սիրէ, մինչդեռ կարծէ թէ կրակ ու բոց է, որ կ'այրի ու կ'այրէ, որ արարեբէն կը դրէ, մինչդեռ կարծէ թէ ոսկեղարու լեզուն կ'սօսի, որ կարծէ թէ Ռուսօի կամ Պիսմարզի դերը կ'խաղայ, մինչդեռ միայն մեր խիկարն է . . . որ մէկն ըսեմ և խոստովանիմ. այսպիսի ծուղակ մը կըրնայ լարել մեր առջև միտքն : Զգայարանացս վկայութիւնն ունիմ, որ գրեցի քեզ, և դու կ'ըսես որ չգրեցի : Ինչպէս լուծել այս հանելուկը, ինչպէս մեկնել այս երևոյթը : Բնախօսական է թէ հոգեբանական, բնագանցական է թէ գրական : Մալպրանշ դրապէս կ'հաւատար որ քթին վրայ ոչխարի ահագին զետ մը կայ, Ռուսօ շարունակ կ'տեսներ դաշոյն մ'իւր կոկորդին վրայ, և երկուքն ալ կ'հաւատային ուրիշ այնպիսի բաներու որ իրականութիւն չունէին, ոչ երկինքն և ոչ երկրի վրայ : Սակայն ցարդ քանիներ կան որ Մալպրանշի տեսածը կ'տեսնեն իրենց չէ թէ քթին այլ գլխուն վըրայ, ինչպէս թղթակիցդ իր գիրը կարծէ տեսնել գրասեղանիդ վըրայ : Տամ մեկնութիւն մ'այս հանելուկին : Եթէ կ'ուզես ըսէ որ թղթակիցդ կ'իմաստասիրէ, առանց իմաստասիրութեան բանալին ունենալու, փոյթ չէ . ոմանք կ'իմացտասիրեն կապիօրէն՝ իրենց բերանը լեցնելով արհեստական բառեր, ոմանք բնօրէն : Ես պիտի բացատրեմ թերևս քիչ մը բարձրէն բունեղով՝ ինչ որ կ'մտածեմ : Դու անուանէ զայն Տէքարդեան, Լօքեան, Բանդեան, Լիդրէեան մեկնութիւն, ես կ'ըսեմ ոչինչեան :

Եւ ինչ է ուրեմն պատճառն որ երբեմն մարդ կարծէ ըրած լինել բան մը՝ թէ և ըրած չէ, Մարմինը ներքնուստ շարունակ կ'զօրծէ, այս անգուլ շարժման մէջ՝ ջղային դրութիւնն, որու դահն է ուղեղն, արտաքին տպաւորութիւնները կ'ընդունի, զգացողութիւնը կ'զրգուի, գաղափարներ կ'յօրինէ, խորհուրդներ կ'բաղադրէ՝ որ իրեն հաճելի երեցած կերպով ի գործ դնէ : Գործադրութեան միջոցին անտարբեր չէ ուղեղն, որու զանազան ձկտումներն այս կամ այն ուղղութիւնը կ'առնուն արտաքին պարագայից ազդեցութեամբ և ի վերջէ կ'պատրաստուին արտադրել գործ մ'այն բարոյական զօրութեամբ, որու կամք կ'ըսենք, և որու բաղադրիչ տարրներն են բնաղբ, իմացողութիւն և դատումն : Արդ՝ այս տարրներն զգայարանաց աջակցութեամբ շարժման ու գործունէութեան մէջ կը մտնեն, կ'որոշեն ու գործադրել կ'սկսին, սակայն երբեմն թէ և ու

զեղ մեքենան կ'շարժի, կ'դործէ, իր գործելիներու կամ ջիւերուն միջոցաւ, սակայն արդիւնքն աներևոյթ է, նման այն շողենալի մեքենային՝ որ թէև կ'վառի, շողին կ'դործէ, երկրաչափական ճշգրտութեամբ միջոցը կ'եյնէ կ'իջնէ, անիւները կ'դառնան, բայց շողենալը չքայեր, վասն զի անիւները ջրէն դուրս մնալով գատարկութեան մէջ կ'դառնան և օդ կ'ծեծեն, նման այն դրիչ անուն մեքենային՝ որու շարժիչ ոյժերն՝ միտք, կամք, ջիւղ, ինչ որ կ'ուզես ըսէ՝ կ'բանին, մասնները կ'շարժին, բայց դրիչն մեկանէ ու թղթէ զուրկ մնալով՝ օգային տառեր կ'դրէ, թէև դրողը կարծէ հրեղէն տառեր, իմաստութեան պատգամներ կ'արձակէ, նման այն վարչական մեքենային՝ որու անգամներն շարունակ կ'շարժին, կ'խորհին, կ'որոշեն, կ'ատենադրեն, կ'ծրադրեն, կ'տեղեկադրեն, կ'հրամայեն, իրաւ, սակայն խորհուրդ, որոշում, ատենադրութիւն, ծրագիր, տեղեկադիր, հրամանադիր կ'իյնան գատարկ միջավայրի մէջ, պարզապէս Լուլային երևոյթիւր կ'լինին, զուրկ ամեն իրականութենէ, վասն զի գործադրիչ ոյժն, համաշուրջ զբոհ-բիւնն (*force ambiante*) ահա քեզի դիտական բառ մը, կ'պակսի կամ խանգարուն վիճակի մէջ է, միջոցեւ, այս է ցաւալին, գործողը կարծէ թէ ամեն բան կ'քալէ՝ ձիւտ այսպէս . . . մարդիկ երբեմն, և այս կարգի մարդիկներ, փառք Աստուծոյ, շատ կան մեր մէջ, ծրագիր կ'յօրինեն իրենց մտքով, գործադրութեան եղանակը կ'ցուցնեն, կ'ընփեն իրենց ճակատը, քիթն, ականջն, կ'շարժին, կ'ճղին, կը քրտնին և կարծեն թէ գործ կ'կատարեն, սակայն չեն զգար որ կրկներեւոյթի մ'առջև կ'դանուին, նկարն իր կ'նկատեն, օդերեւոյթն պալատ կ'համարին, վասն զի տեսարանական պատրանքի, մտախաբական տրամադրութեան ենթակայ են, և երբ սթափին յանկարծ կ'գիտեն որ հաստատուն հողի վրայ չեն դանուիր և հոգեպէս նպատակին մօտ՝ իրապէս շատ հեռու են . . . Եւ միթէ երազն այս եռեւոյթին աւելի բացորոշ մէկ ապացոյցը չէ՞ Բանի քանի մարդիկ, մանաւանդ կանայք սովոր են այնպիսի երազներ տեսնել որ իրենց համար պահ մ'իրականութեան կերպարանը կ'առնու, երանութեան հրապոյրն ունի, պատրանաց գերազայն է, այնպէս որ կ'ուտեն, կ'խմեն, կ'ղորդարուին, կ'պարեն, կ'սիրեն և ստէպ կ'զոգուեն ու կ'տեսնեն այն յոյսերն և նկարներն որ իրենց մտքին ու սրտին վրայ զմայլելի ապաւորութիւններ ըրած են, և որոյ բաց աչօք կ'տեսնան, և միւս օրն՝ երբ կ'արթնան և իրենց աչքերը

շփեւոյ՝ կ'զգան թէ և պատրանքն ու կ'վշտանան, բայց դարձեալ՝ իբրև իրական բան՝ կ'զգուեն այդ երազային տեսիլներն, այլայլութեամբ կ'պատմեն մտերմի մը, երբ չքնաղ է, և հաւոյողով կ'նկարագրեն այդ երազն՝ երբ ահուելի է, և կարծես թէ անոր մէջ զեր ունին և այդ դերը կ'կատարեն :

Ահա այս տեսութեամբ կ'մեկնեմ և ես, բարեկամ, իմ մտային սխալմունքիս մէկ նշանն, և կ'նստիմ հիմակ զրի առնուլ ինչ . . . ես ալ չգիտեմ, քանի որ՝ ըսած իդ պէս, կրիայի նման, ետ մնացած եմ ազգային դործերու արադաշարժ ընթացքէն, և յոյս չունիմ հասնիլ արագոտան նպաստակին, որ սակայն եթէ իր տրհամարհոտ սովորութեան համեմատ առ ոչինչ զրէ իր մրցակիցն, անոր գանգաղութիւնն հեղինելով ճամբան խաղեր խաղայ, ցատկոտէ, խոտերը լլէ ու ծամէ, և իր շուտ ու փոյթ շարժումներուն և նըշանին մէկ ոստումով հասնելուն վրայ վստահ՝ քուն խել լինի՝ թողլով որ կրիայն իրմէ անցնի, այն ատեն թերևս յաջողութեան յուսոյ նշոյլ մը կ'մնայ ինձ : Սակայն ինչ հարկ շտապիլ, դործն աւելի դանդաղ կ'փալէ քան զրիչն, թէ և վարչային անթիւ խորհուրդներ, որոշումներ, ընկերային անօրէնութիւններ, պաշտօնական և հաւաքական առաջարկներ եղած են չորս հինգ ամսէ վեր երբ լուռ ու մունջ եմ կեցած անդէտս, և ազգային դործունէութիւնն ելեկարական նոր մղում մը ստացած կ'երևի, սակայն տակալին կանուխ է . . . : Ժամանակ ունիմ կորուստը դարմանելու : Աւստի հոգ մի՛ ըներ . մինչև որ խորհուրդներն իրանան, որոշումները դործագրուին, ազգային ներքին բարեկարգութեան մասին արգիւնք մը տեսնուի՝ չըսեմ տարիներ, օրեր ու ամիսներ պէտք են : Հիմակ ամեն պաշտօնական մարմին կ'կազմուի, հողը կ'քննէ, և երանի թէ գործի ձեռնարկէ՝ պաշտօնէն հեռանալէն առաջ : Իսպաւելի լաւ ունիմ ֆորձեր հռչակել քան թէ խօսքեր ու խոստումներ, և ցարդ միայն ձայներ կ'լսուին օդին մէջ, ծրագիրներ կ'պատրաստուին զիւաններու մէջ, և սա՛ր երկին որ թղթակցիդ թխիկին չհանգիպին . . . :

ՀԱՏՆՈՒՐ

26 ապրիլ 1883.

Բարեկամ, Ուրեմն չորս հինգ ամիսուան՝ համար ունիմ տալ, մեծագումար պարտք մ'ունիմ քեզի վճարել : Ինչ ծանր բեռ : Ինչպէս պիտի ճարեմ այդ քան լուրեր, դէպքեր, զրոյցներ ու գրամա-

ղլուխ : Տէս ի՛նչ է , օրն օրին գործ , պարտ չկատարելն , չխոստովանիլն : Անդգայի կերպով պարտք պարտքի , մեղք մեղքի վրայ կ'դիզուի . հասկա՛ տողոսն : Ասն հաւատաւորներ որ շարաթն , օրն իսկ մի անգամ խոստովանանք կ'լինին , հաղորդ կ'առնուն : Աստուծոյ հետ հաշիւն մաքուր պահէ՛լ , ի՛նչ խղճահարութիւն , Ղեւտացիին տալ սրտի և դանձի տասանորդն ամեն օր , ամեն ժամ , ի՛նչ սփոփանք : Բայց հիմակ , ամեն տեղ այդպիսի խղճամիտ հոգիներ և հոգեշահ ու մարմնաշահ պաշտօնեաներ քիչ կան : Մե՛ղաւորները կ'շատնան , քանի յիշողութիւնները կ'տկարին , հոգի՛ և երեւակայութիւն կ'եկեկարանան : Ստոյդ չէ՛ որ այս դարուս մէջ նիւթը կ'յառաջագիւմէ և թէ օրին մէկն դիտութիւնն անոր ողի սիւտի փչէ , ինչպէս փչեց Եղեմիւն մէջ՝ արարչութեան շունչն Ադամին , այլ յառաջգիմողը դիակն է , մարդկային անողի՛ դիակն՝ որու կենդանութիւն տալու փորձ կ'փորձուի՝ եկեկտրականութեան Դեմոֆրէ միջոցաւ . . . վասն զի Դեմոֆրէն ալ հիմակ յառաջգիմութեան մէկ միջոցը կ'համարուի և քիչ մ'ես ու ք . . . Ռօսա՛ն , Շուարցի , Ռադի , Արուբի կարող թերեւս անցնի . . . քայց թողունք այս կէտն ու մեր պարտքին դառնանք : Պարտք չվճարելու համար խօսք չփոխենք , չնախատենք՝ ինչպէս սովոր են ընելու պատրաստութիւնք . . . : Միայն կարելի չէ՞ քեզի հետ համաձայնութեան մը դալ , և զիս տաղտկալի գիր մը գրելէ և քեզ զայն կարգալէ ազատել . . . : Փորձ մ'ընենք . . . կան պարտքեր որ չեն վճարուիր ինչպէս գիտես , երբ վճարման օրինական պայմանաժամն անցնի , կան իրաւունքներ որ մէջը կ'խաղան , կանխադրաւութեան (prescription) զօրութեամբ : Ի՞նչ իրաւամբ կ'ուզես որ հինգ վեց ամիս լու մնալովս՝ առժեմ յիշողութեանս մէկ անհաւատարմութիւն . միթէ երազն ու պատրանքն հարկակիր (impossible) նիւթեր են , արգէն ենթական իր պատիժն կրած չէ՞ բարոյապէս : Ասկից զատ՝ ի՛նչ դրամով կ'ուզես որ վճարեմ , անողոքելի պարտատէր , իմ թղթակցական պարտքս : Ու՛րի՛ն մեր մէջ դրամներն նոյն գործն , սկզբունքներն նոյն գոյնն , ու՛րի՛ն նոյն կշիւն ու արժէքն , և ազգային գործերն նոյն տրամաբանական ուղղութիւն : Հապա՛ տանկութեան օրէնքն ո՞ր գնեմ . քանի որ կայ այդպիսի օրէն . ո՞վ կ'ըսէ որ մարդիկ չնանկանան : Միայն ասոր մէջ ալ նրբութիւն կայ , զարդացում կայ , և եթէ կ'ուզես , դու ըսէ ընթացիկ բառն , բարեշնչում կայ , այնպէս ինչպէս արդի բժշկին Գլխա՛ն , տրեխա՛ն

և տղրուկին վրայ բարեշնչում է : Պատուաւոր սնանկութիւնն է զեղչել, զեղչել 0/0 100, և եթէ թոյլ տաս, և օրէնքը թոյլ կը տայ, բաւական է որ լաւ դժեալ, զեղեցկադիր, անաղարտ, դրոշմեալ, թուադրեալ տումար մը ներկայէ վաճառականն, ես ալ պիտի զեղչեմ այդ հաշուով իմ գիրս, այսինքն պիտի ֆոցեմ : Եւ միթէ մեզի պէս զրազէտներ իրաւունք չունին դոյեւու, մտային դրամադիւի և գնորդի պակասութենէ, ընդ հակառակն : Գրական շուկան տօնավաճառ մ'է հիմալ, ուր զոյնզոյն կրճատ, թլփատ, կիստատ, նենդեալ և նենդալի այլ շողուն, թուրուր ապրանք կ'ծախուին, և գնորդներն՝ թեւերնին ծալլած՝ կ'նային ու կ'անցնին, այս բաւական չէ, կ'ժպտին ալ, կ'ծիծաղին ալ . . . կարելի է զիմանալ, ու գրպակը չդոցել . . . : Հեղինութիւնը կ'սղաննէ, կ'ընէ ֆրանսացին, աւելցուր և անարծաթութիւնն, և գերեզմանդ փորէ . . . :

Բայց կ'հաւանիմ զեղչս աւելի չափաւորել և պահանջ դնէ մասամբ վաճարել հին դրամով այլ նոր կշիւով, վասն զի ազգային գործերը նոյն են, հին ռճով կ'քալեն, միայն գործողները դեր փոխած են : Այդ չափաւոր զեղչն ոչ միայն զիս նենգող սնանկի տմբաստանութենէ կ'ազատէ, այլ և նամակս սնուի և անպէտ նկարողիւններէ, զոր ունայնամիտ զրչակներու նիւթ կ'տայ թերթեր լնլու, և զոր անաչառ պատմութիւնն օրին մէկն մէկ զրչի հարուածով պիտի սրբէ : Ուստի կ'զեղչեմ այն երկրորդական խնդիրներն որ մասնաւորներու և թաղերու մէջ կ'յուզուին և սաէպ վարչութեան անդին ժամերը կ'գրաւեն, առանց իրական արդիւնքի, քանի որ նոյն պատճառներու՝ տղիտութեան, հակառակասիրութեան, հետեանքն են և այդ պատճառները վերնալով միայն կրնան դադրել և վէճերը : Կ'զեղչեմ Ռուսական Խորհրդոյ տեղեկագիրն Ա. Այվազեանի շահագրգիռ ատաքելութեան վրայ, զոր ոմանք կրթական անուանեցին, վասն զի ինչ պէտք ունէին Խորհուրդ և վարչութիւն խառնուիլ այդ գործին, որ ուղղակի Պ. Արքահայրն և աշակերտներու ծնողաց մէջ՝ առանձին կամ ոստիկանութեան ձեռք տեսնուելիք գործ մ'էր . ինչ հարկ տեղեկագրել, Ժողովին ատենն հանել այնպիսի աղտոտ բան մը, իբր կրթական ուղեորութիւն մ'որու ինքնադիր նկարագիրը սակայն այս տեղ օրագիրները հաճութեամբ կ'հրատարակէին և բաղդախնդրին ռճէն իսկ չէին կարող հասկնալ թէ ինչ խաղ կ'խաղայ, ինչ նուաստութեանց կ'են-

Թարիէ տնմեղ պատանիներ, որոց ծնողքն նոր արկնապրէն աւելի
անմիտ և պատասխանատու են: Վարչութեան միջամտութիւնն՝ բո-
լորովին անպատեհ, կասկած տուաւ այս տեղ, որ այդ առաքե-
լութեան ձեռնառու դառնաւ է. Վարչութեան կրակին այրեցաւ և
Ռեսուրսական Խորհուրդն, պարսպ տեղ դրեց զդուշաւոր և կոկիկ
տեղեկադիր մ'որ աւելի փայլուն բաղդի արժանի էր: Աւագ, կո-
րուստ չէր այնքան՝ ըստ ոմանց, այս կեղտոտ ձեռնարկին մէջ, հա-
րիւրաւոր ոսկիներն, բարոյականութիւնն և ազգային արժանապա-
տութիւն, որքան Խեղճաբան փաստարանական աշխատութիւնն և
Արկնաւորդն՝ իբրեւ ազգային երեսփոխան, ազգային քննութեան
ենթարկելի է եղեր, ուստի և արտաքսելի՝ իր անշահ շահատակու-
թեան պատճառաւ: Բայց ինչ հարկ արտաքսելու պատրուակը բըռ-
նել, քանի որ չորս հինգ տարիէ վեր նա՝ իբրեւ Վարսի պատուի-
րակ, աթոռէն վար ընկած էր և կ'մնար միայն զինք ազգային ըն-
տրուներուն դատապարտութեան վճռոյն յանձնել: Ա'գեղչեմ Պ.
Գր. Նիկողոսեանի և Տօթթօր Փէշտմալճեանի՝ երբեմն երկու սերտ
և անբաժան բարեկամներու, զայլմակղելի գծաութիւնն, ամեն տղ-
զային կարեւորութենէ զուրկ և յայտարար ներքին կրից, որոց զաղտ-
նիքն միոյն և միւսին կ'պատկանի միայն, և այսպիսի վէճերու առ-
թիւ եղած յեռա Խորհուրդն տեսակ մը վարադոյրներ են, որ ինչպէս
կ'ըսեն ռամկորէն, չարիքը պարտկել կ'նշանակեն՝ քան թէ այս կամ
այն կողմին իբրտունք տալ, թէ և հասարակութիւնն այս տեղ՝ զօրա-
կանին անխնայ հարուածներէն կատուած՝ երկու ձեռքով դրկեց յե-
ռա Խորհուրդ, որ թէ՛ գրողին և թէ՛ ընդունողին պատուարեր չէ ի-
րաւ, որպէս զի քիչ մը սիրտը պաղշիլ: Ա'գեղչեմ նաև այդ զնգա-
պետին արտակերպոն ենթադրութիւնն կ'աթոգիկոսական ընտրելնե-
րու մասին, Պ. Յարոյի և Պ. Իփէքճեանի դէմ, իբրեւ գործիներ
Պարոնայք Եղեանի, Սանատարեանցի և Օտեանի ընտրելութեան, և
այն որոտնդոստ յարձակումն, որով յարձակողն իր բուռն ուժգնու-
թեամբն ճակատը զարկաւ բերդին և իր յատակադիծն մնաց ի մը-
թան: Ոչ նուազ զեղչելի է այս առթիւ Պ. Իփէքճեանի դրած
խոստովանական և հաշուական նամակն, զոր ոչ որ կ'պահանջէր՝
իր ուղեւորութեան մասին ի Թիֆլիս, ուր՝ արդէն յայտնի է շա-
տերուն, բարեկամի մը դրելով պաշտօն խնդրած էր՝ անդ բոլորո-
վին մնալու մտօք, և սակայն ինք առաջարկեալ պաշտօնը՝ Ներսիս-
եան վարժարանի մէջ մերժեց, եթէ ոչ իր գաղափարէն տարբեր

բան լինելուն, անտարակոյս կաթողիկոսական ընտրութեան խնդրոյն առթիւ՝ Ազգային Ժողովին մէջ զեր մը խաղալու գիտմամբ, այնպէս որ՝ ինչպէս ինք կ'իտասովանի՝ իր մէկ տարուան ապրուստը կ'ապահովի Թիֆլիսի բարեկամացը կողմէ և ճամբայ կ'հանուի, թէ և ցաւալի կէտն այս է, որ ոչ ապահովեալ կամ խոստացեալ գումարը կ'ստանայ, քանի որ՝ հիւանդ ի Պոլիս, ազգային ձեռնտութեան կ'կարօտի, և ոչ իր երեսփոխանական աթոռն, որու վրայ Պ. Կ. Սվաճեանը նստած կ'դանէ։ Արինակի՝ կորուստ։ Ահա այդ աթոռը կ'պահանջէ այժմ, և բողոքներ կ'սեղայ Ս. Պատրիարքին և Գիւանին զլսուոն, և կ'անդէ՛ թէ ինք՝ չղիտեմ՝ որ քահանային և Օտէսայի որ պանդուկէն յայտարարած է՝ Գիւանին հաղորդելու գիտմամբ՝ որ եղած է, է և պիտի մնայ յաւիտեան երեսփոխան՝ այն Սահմանադրութեան ուժով՝ որ Ասյսերական Թուրքայով վաւերացած է, և որու անթերի գործադրութեան Ս. Պատրիարքը պատասխանատու կ'հրատարակէ՝ ի լուր աշխարհի։ Այս ամենը կ'յիշեցնեն ինձ Լաֆօնդէնի ժանուոն ու ճանճը որ կարծէր թէ ինք կը վարէր այդ քառանիւ մեքենան բլրէն վեր և կ'տրոնջար նոյն պահուն որ տէր պապան սաղմոս կ'կարգայ և կառորդները կ'երգեն . . . : Այնպէս մը կ'իսօսի երեւելի մանկավարժն որպէս թէ Ազգին ապագան իր անձնական խնդրոյն լուծման եղանակէն կ'ախուսմ ունի, որպէս թէ ուրիշ աթոռ Ժողովին և ուրիշ ընտրողներ չկան ժողովրդեան մէջ, ուստի՝ Պ. Սվաճեանի օձիքէն բռնած՝ կերպով մը չթողուր որ այս բանիբուն ու սիրուն երիտասարդն երթայ իր աթոռը նստի, իբր թէ ինք յոյս չունենար վերստին ընտրուելու, մինչդեռ՝ ընդ հակառակն՝ կ'բաւէ որ քուէարկութեան ամպիոնն՝ իբրեւ ընտրելի ներկայի և շատ թաղերէ ու դաւառներէ կրնայ ընտրուիլ, քանի որ չկայ բան մ'այնքան ածան որքան երեսփոխանական աթոռ մը։ Այդեղչեմ Պ. Աղաբէգեանի և Պ. Բէշեանի վիճաբանութիւնն հոգեւոյս Աթողիկոսի կենսադրական խնդրոյն վրայ, խնդիր՝ որու մէջէն չկրցաւ ելնել առաջինն՝ թէ իրեն յատուկ նորահնար լեզուով և թէ պատճառաբանութեամբն։ Հայոց Աշխարհի Աշէ և Եփեղեցի Ազգայնութեան Ժառն Թալին հեղինակն՝ որ սովորութիւն ունի հակասական նախագասութիւններէ տրամաբանական հեռեւութիւններ հանելու ջանալ, ինչպէս Թալին վերնագիրն՝ իր ուրիշ շատ երկարապատում վերնագիրներու մէջ, ակներեւ ապացոյց մ'է, Ազգին պիտանի մարդ մ'է, ինքն ալ կ'իտասովանի, և երես

գիտնական Գողովին անհրաժարելի մի տարրն, իբրև տարօրինակ նմուշ մարդկային բնութեան և հայ ազգութեան: Անուանի պատմադէտ՝ ցաւալի է միայն որ նախորդ սերունդին համար կ'պատմադրէ, Աթոլիկոսական խնդրոյ անձնաորութիւն՝ զարմանալի է միայն որ իր անձն, իր արարքն, իր ստուերն՝ անոր մէջ աւելի բարձր տեղ մը կ'բռնեն քան կաթողիկոսութիւնն, քան հայութիւնն, քան մարդկային ազգն, ուր կ'մնան ի՞նչ պարոն իմաստներն, դու, ես և այն, որ մըջիւնի չափ արժէք չունինք: Ուստի՝ խոհեմութիւն էր լուել այս բարձր հեղինակութեան առջև՝ և ի՞նչ պարոն իմաստներն ևս մի քանի քարեր նետելէն ետև՝ ձայնը քաշեց՝ . . . առ ահի որ սրբապաշտութիւն մը չընէ: Անձնական տեսակիտով որ և է հրապարակային մարդու մը, կ'ուզէ հիմակ կամ վաղուց վախճանած լինի, կենսադրական գիտողութիւն ընելն կամ երկար կենսազրոյթիւնը գրելն իր պատմադրի պաշտօնի պայմաններուն անհմուտ անձի գործ է, և երբէք պատմաբան մը՝ որքան գիտուն լինի, չէ կարող պատմական դոյներ որոշել, ճշմարտութիւնն աննեղ զմայրել, երբ շարունակ իր անձն աչքին առջև կ'երևի և անոր խաբուսիկ դոյնով կ'դատէ պարագաներն, իրերն ու բնաւորութիւնները: Ա'ղեղչեմ Աստիկ և Թէքէճեանը Էֆէնդի անվայել բանակուին, կամ նախատեւու արուեստին մէջ իրարմէ դերազանցելու եռանդն, անպատիւ խնդրոյ մը, Պ. Այվաղեանի արշաւանքին առթիւ: Ա'վարանիմ որո՞ւ տալ մրցանակն՝ այս խմբադրական մենամարտին մէջ, որ ընթերցողին տաղտուկ և հայ մամուլի նուաստութիւն կ'բերէ, քանի որ երկուքն ալ մեղաւոր են, երկուքն ալ երբեմն սիրով կ'հրատարակէին, այժմ դեռնէ՛ գետին զարնուած Էֆէնդի շահապաշտ, ազգային երեսփոխականին, եղթակցութիւններն ու յօդուածները . . . Ինչպէս Պօլիս մի քանի թերթերու, նոյնպէս Թիֆլիս՝ Մեղուի, Մշակի և Արշապատի մէջ տեսնուած այս հակառակութիւնն ազգամեծա երեղյմ մ'է, և ժողովրդեան առջև՝ արդէն անկարելիոր հայ մամուլի արժանիքն ու գիրքն աւելի ևս նուաստացնելու միակ միջոց մը: Ա'մբռնեմ սկզբունքի համար տաք այլ բանաւոր վիճն, թեր ու գէ՛մ կարծիք ու տեսութիւններն՝ որով հասարակութեան միտքը կրնայ հետաքրքրիլ, լուսաւորուիլ և օլտիլ, սակայն ինչ կ'հասկնամ երբ երկու թերթ իրարու երեսին աղտոտութիւններ կ'ժայթքեն, երբ նախանձն ու փոքրբողութիւնը կ'թելադրեն դրիչն՝ որ արատէ իր հակառակորդին անունն, անձն ու յօդուածն պատին, եթէ ոչ նողկանք, և բնա-

պէս ժողովուրդը քիթը բռնած զլուխն անդին՝ կ'ըարձնէ և կ'ըսէ
 իւրովի . — Ի՛նչ ժահահոտ բոտոսներ են սա խմբագիրներն , ստակ
 կ'առնեն և մեզի փոխարէն աղբ կ'տան : » Եւ իրտունք ունին . . . :
 Ա՛ղեղչեմ՝ Մասնակցական թերթի դատն՝ որ աղբային համա-
 կրութիւնն ու կարեորութիւնը կ'որոյս՝ անխոհեմ խմբագիրն և փառ-
 տաբանին շնորհիւ , մին իր ոտքով փոսն ընկնելով և միւսն այդ
 փոսէն զանի հանելու ճարպիկութենէ զուրկ լինելով՝ թէն ուրիշ
 դատերու մէջ՝ իբրեւ ճարտար և ձեռնհաս՝ հռչակ առած անձ մ'է :
 Տղայական ոտանաւորի մը համար մինչև աքսորանաց վճիռն ընդու-
 նիլ դառն է անշուշտ , բայց օրէնքն այսպէս կ'ուզէ՝ երբ խնդիրն
 կ'ներկայի այնպէս որ այդ վճիռը կ'հրաւրէ , մինչդեռ տարբեր
 եզրակացութեան կրնար դալ դատարանն՝ եթէ դործն իր պարզու-
 թեան , այսինքն տգիտութեան , անգլուշութեան վերադուէր և չէ
 թէ կանխակալ դիտաւորութեան : Միայն օրէնքին խտուրթները կըր-
 նայ մեղմիլ և օրինական ձեւերու մէջ եղած պակասութիւնն աստի-
 ճան մը ներուիլ խղճի վկայութեան , այն դիտակցութեան շնոր-
 հիւ՝ որ դատապարտն իրօք առանց նպատակի տպած է ոտանաւոր
 մը , և տգիտաբար պաշտպանած է իր դատն : Փափաքելի է որ այս
 հիման վրայ և մանաւանդ Աւհարաւ Սուլթանին վեհաձեռութեան
 շնորհիւ Պ. Ա. Ս. վաղեանի դէմ վճիռն մեղմի : Ա՛ղեղչեմ՝ Պա-
 մուռճեան Տերոյենց Պատուելիին բողոքն Մարկոսեանի Մանր Ռու-
 ճանէ՝ Բրիտանական դատադրին դէմ , իբրեւ անպաժամ , անհե-
 թեթ , և կ'ըարմանամ որ դեռ ոյժ ունի այդ միջնադարեան հե-
 դինակն , զոր ոմանք անձահաբար երանելի Աւէյոի նմանցոյցին ,
 բողոք բառնալու , դեռ երես ունի պատկառելի անուններ մրոտե-
 լու և անձնականութիւններ զրպարտելու , յանուն Հայաստանեայց
 Եկեղեցւոյ , որու հիմնական ուղին դեռ կ'անդիտէ իր բողոք վատի-
 կանեան և էնդէփօնէ հմտութեամբն , և որու մէջ օտարատի կըր-
 նական վարդապետութիւններ մտծանելու նպատակն վաղուց յայտնի
 է , մինչդեռ պարտի նա ապաշխարել , իր մոլորութեանց համար
 ներողութիւն խնդրել և իր զրական գործերն՝ եթէ մոկերն ու ցե-
 ցերն անվթար ձգած են , իբրեւ հերեւական տառասկ այրել Ս.
 Լուսաւորչի խորանին առջև : Բայց աւելի զարմանալին Արժնական
 Ժողովին այլանդակ որոշումն է , բողոքագիրն մասնախմբի մը քնն-
 նութեան յանձնելն է , փոխանակ բողոքարկուին զլուսն պահպա-
 րիչ մը կարգալու : Եւ ի՛նչ պիտի ընէ այդ մասնախումբը , պիտի

ընդունին թէ մերժէ՝ յետ քննութեան, այդ Մանր Ոստանին՝ որ այն-
քան տարիններէ վեր՝ իբրեւ դասադիրք կ'ընթացնէր ազգային դրե-
թէ ամեն դպրոցներու մէջ, որ կողմն դառնայ, իր կամ Արծնական
Ժողովին տղիտութեան դատաւճիռը պիտի արձակէ : Եթէ մերժէ
այդ դասադիրքն, պիտի ընդունի թէ անփոյթ դասուներ է մոլորա-
կան գործի մը տպագրութեան և գործադրութեան, որով ազգային
մանկտին շարունակ սխալ դաղափարներով տողորուեր է, և ինքն
Ժանր պատասխանատուութեան ենթակայ, եթէ ընդունի՝ մերժած պի-
տի լինի այդ դասադիրքը վաւերացնող նախորդ Արծնական Ժողովի
և Պատրիարքի որոշումն և այդ որոշումն կասկածի ներքեւ ձգելով՝
վերաքննութեան ենթարկած : Ըստ իս՝ Միացեալ Ընկերութիւնն ալ՝
որու նուիրած է հեղինակն իր գործն և որ նոր տպագրութեամբ
լոյս հանած է, պարտաւոր է, ոչ միայն Տերօյնցի Պատուելիին
այլ նոյն ինք Արծնական Ժողովին դէմ բողոք բառնալ և հարցնել
թէ ի՞նչ իրաւունք ունի Չամուռճեան Պատուելին կրօնական վճիռ
մը վերաքննութեան ենթարկել տալու, մինչդեռ շատ շատ իր դի-
տողութիւններն կամ գտած մոլորութիւններն այդ դասադիրքին մէջ՝
լրագրի մը միջոցաւ կարող է յայտարարել և նկատողութիւն խն-
դրել, նոյնպէս բողոք բառնալ առ Ազգային Ժողովն և հարցընել
թէ Արծնական Ժողովն ի՞նչ իրաւասութիւն և Չամուռճեան ի՞նչ
հեղինակութիւն ունի մեր Եկեղեցւոյ գործերուն մէջ, և սահման մը
դժեւ տալ : Արդէն Մանր Ոստանին աւելի ստուար Բրիտանական
վարդապետութեան դասադիրքի, Մսերեան Մարիսարոսի՝ գործէն
քաղուած հաւաքածոյ մ'է և չունի՝ մանկավարժական տեսակիտով
այն կարեւորութիւնն զոր դրած է վարժարաններու մէջ, ինչպէս
որ արդէն տարիներ առաջ Արև. Մասնաւոր նշանակած է և այս օ-
րերս՝ գրեթէ անոր դիտողութիւնները կ'կրկնուին իրաւամբ Թիֆ-
լիսի մէկ լրագրի մէջ : Ունի խորհուրդներու և եկեղեցական պատ-
մութեան վերաբերեալ մասեր որ սքօլաստիքական վճիռներ կամ
բանաձևներ են, և բոլորովին մանկտուոյն մտքին անիմանալի, մա-
նաւանդ թէ փնտասկար : Այդ Մանր Ոստանին բաւեր, ձևեր, ծէ-
սեր կ'սորվեցնէ, այլ մանկան կրօնական զգացմունքը չզարգացնէր,
բարեպաշտութեան, արդարութեան և ուղղութեան ոգին չներշնչէր
թէ և առաւելութիւն մ'է՝ երբեմն աւանդուած Բրիտանական վրայ,
որ, կ'յիշեմ, այսպէս կ'սկսէր և երկու աշակերտ իրարու դէմ կե-
ցած կ'սրուային. — Սիբելի՛ Եղեցի, դու Բրիտանական էս : — Այո՛,

դրժարանէայ եմ Աստուծոյ շնորհքով: — Խաչ հանել էրէսդ որ պէտէմ: — Անուն Հօր, և Որդւոյ և Հոգւոյն Սրբոյ, ասէն . . . :» Եւ այս թու թակային ոճով է և մնացածը . . . : Հիմակ և ես խաչ կ'հանեմ երեսո տեսնելով որ Չամուռճեան Պատուելին խաչակրութիւն կ'քարոզէ գրեանց և անձերու գէմ, և ունինք Կրօնական Ժողով մ'որ լըջօրէն կ'ընդունի այդ սիրիլին խօսքն և դեռ ևս անոր պատգամին հաւատ ունի: Ի՜նչ յառաջդիմութեան նշան . . . :

Մնացածը յաջորդ ամսերով:

ԱՅԼ ԵՒ ԱՅԼԷ

ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ ՀԱՄԱՐ ԱՊԱՐԱՅ ՎՏԱՆԳ ՄԸ. — Կ'հաստատեն թէ Միացեալ-Նահանգաց մէջ ջուրի պաշարն հետզհետէ կ'նուազի, և Նիւ-Իօրէի Կայսրը կ'յայտնէ թէ Ատլանտեան երկիրներուն գետերն ու առուակներն աւելի պղտիկ են քան ինչ որ էին 23 տարի առաջ: Մի շատ գիւղային առուներ զլիսովին աներեւոյթ եղած են աղբիւրներու և անձրեւի պակասութենէ, մինչդեռ մեծ լիւծերու մակերեւոյթը տարուէ տարի կ'իջնէ, և շատ նաւամատոյցներ՝ որոց երբեմն նաւեր կ'մօտենային, այժմ հազիւ ջրին կ'հասնին: Ծովածոցեր կ'լեցուին աւազով՝ ինչպէս Նիւ-Եօրքինն, իսկ Գօրօնկօի նաւահանգիստն՝ թէև շարունակ կ'մաքրուի, նաւարկելի չէ: Հուլիսօրի ծովն զգալի կերպով կ'իջնէ և ամառը շատ վայրեր կ'չորանան: Եթէ այս տեղեկութիւնները ստոյգ են, պէտք է այս երեւոյթը վերադրել ոչ այնքան ջրերու նուազութեան որքան ջրամաքին ատրիճանաւոր բարձման, իրողութիւն մ'որ կ'երևի Սքանախ-նավեան թերակղզւոյն մէջ:

ԾՈՌՎԱԾՈՒԹ ՓԵՐՈՍՆԵՐ. — Պ. Էնտրսըն կ'առաջարկէ ծովու վըայ փարոսներ շինել: Այս տեսակ փարոս մը պիտի լինի երկաթէ գողաւոր գլան մ'որ 36 ոտք տրամադիծ և 230 ոտք երկայնութիւն ունենայ, երեք մասի բաժնուած: Վերին մասն՝ ձէին և ներքին կազմութեան կողմէ՝ պիտի նմանի սովորական փարոսի մը՝ ջրէն դուրս

440 ոտք բարձր : Կեդրոնական մասն՝ դրեթէ ջրին դժին վրայ՝ պէտք է շրջապատել նիւթով մը՝ (ինչպէս սունկ) որ ջրէն թեթև լինի և տեղական ու անտեղեղի ծփին զօրութիւն մ'ունենայ : Ստորին մասն՝ որ պիտի երկարի ջրին խորը 150 ոտքի չափ , պիտի կարող լինի դիմադրել հովին և օդին ազդեցութեան , որ կրնայ ներքործել աշտարակին վրայ , և միանդամայն ծառայել իբրև նաւախիճ՝ որ բոլոր շէնքին ծանրութեան կեդրոնը՝ ըստ հաճոյս , վար իջեցունէ : Այս ստորին մասն ջուր պիտի պարունակէ , և ի հարկին երկաթեղէն բեռ : Փարոսն նաւարանը կրնայ շինուիլ և ասպ ծովն իջեցնելով որոշեալ վայրն քաշել , ուր իսկոյն իր ուղիղ դիրքն պիտի առնու՝ ստորին խորշին մէջ ջուր մտցնելով : Փարոսն այսպէս ծփալէն և իր կիճն առնէն ետև՝ 2 բլծամատ տրամադիծ ունեցող պողպատէ չուաններով պիտի կապուի 200 գոն կշռող խաւիքներու , որ յարմար տեղ պիտի սուղորին , այնպէս որ մէկ մը զոն խորութիւնն ունեցող ջրերու մէջ՝ չուանը պարտի լինել երկու երեք մղոն երկար : Այս ձևով և նիւթով շինուած փարոսն եթէ նաւու և սառնակոյտի իսկ զարնուի և փնտուրի՝ չընկղմիր : Իր դիւրքին և յատուկ ձևին շնորհիւ՝ փարոսն յետին ծայր հաստատ պիտի լինի , այնպէս որ եթէ ուղղահայեաց դժէն շեղի՝ վերստին զօրութեամբ առաջին դիրքը պիտի ստանայ : Հեղինակն հաշիւ քաշէ , որ ժամն 100 մղոն արագութեամբ սուրացող ուրական մը՝ հազիւ այս նորահնար փարոսին ուղղահայեաց դժին 10 աստիճանի շեղում պիտի պատճառէ : Միջնովկիանեան փարոսներու և հեռադրահան կայաններու կարևորութիւնն ու պէտքն հեռոջեան զգալի լիւնելով , հեղինակը կ'նշանակէ անոնցմէ ծաղիլիք օգուտները . ա)

Օդերևոյթական նպատակներու կ'ծառայեն , ինչպէս ծովեղբէն 4000 մղոն հեռաւոր կայարանէ՝ կարելի պիտի լինի մօտաւորապէս թուրքի լուրն հաղորդել 36 ժամ առաջ , և այսպէս միլիոնաւոր ռսիկներ և բիւրաւոր մարդկային կեանքեր ազատել . բ)

Նաւատեւրներ կարող պիտի լինին իրենց նաւերուն անցողարձին և վիճակին տեղեկանալ և հեռագիր ուղարկել անոնց՝ մինչ ճամբան են . գ)

Վտանդի ենթարկող նաւերու կամ նաւաբեկեալ նաւաստիներու ժամադրութեան կայան պիտի դառնան :

ԼՈՒՍՆԱԿԱՐ ՍԷՐ . — Լոնտօնի մէկ նշանաւոր թողլին մէջ վիւստական գէպ մի կ'սլատահի : Օր մը ջերմնաւոր անդլիացի երէց մ'որ շնորհալի կերպորան ունի և մեծ ժողովրդականութիւն կ'վա-

յիւլէ գեղանի և նազելի օրիորդի մ'այցելու թիւնը կ'ընդունի : Թէ և
 չքնաղ՝ այս օրիորդն յետին ծայր մեղամաղձիկ կերպարան մը և քիչ
 շատ սգալի հաղուստ ու կապուստ ունէր : Օրիորդը սրահ մը կ'շփո-
 թի , արտօսը մը կ'թափէ և ապա երէցին կ'ըսէ . — Խնդրեմ , մի
 յանդգնու թիւն համարիք իմ այցս . եկայ ձեզի խորհուրդ հարցնե-
 լու խնդրոյ մը վրայ որ ինձի համար մահու ու կենաց խնդիր մի
 է : — Բնապէս երէցը կ'հարցնէ թէ ի՞նչ է : Օրիորդն մի քանի
 անդամ փորձ կ'փորձէ խօսելու , բայց հառաչանքն իր խօսքը կը
 կտրեն , և ի վերջէ կ'ըսէ թէ այնքան կարեւոր է խնդիրն որ միայն
 իր տունը կրնայ հաղորդել երէցին , և կ'աղաչէ՝ իբրեւ իր հոգեւոր
 բարեկամն՝ յանուն իր սիրած նուիրական բաներուն , այցելել զինք :
 Երէցին ճարն հատած՝ խօսք կ'տայ , և հետեւեալ օրն իրեն տըր-
 ուած հասցէին համեմատ՝ օրիորդին տունը կ'երթայ : Կորաւի աղ-
 ջիկն՝ աւելի վճատ և վշտազին ակնարկով և ամօթապարտ ձայ-
 նով կ'յայտնէ աղէտալի գաղանիքը : Կա խանդավառ սիրով կ'սի-
 բէր երէցն . — Գիտեմ , ըստ , սիրավառ օրիորդն , որ անյոյս է
 իմ սէրն , քանի որ դու ուխտած ես ամուրի կեանք վարել , բայց
 ես համբերատար ողուով իմ սիրոյս հետ սև հողը պիտի մտնեմ ,
 և իմ մահս ալ մօտալուտ է : Միայն շնորհ մ'ունիմ խնդրել , և
 այդ շնորհն կարող ես տալ ինձ , որու յիշատակն իմ տաղտալի
 և սև օրերուս սփոփանք պիտի բերէ : Եւ օրիորդը շինեւելով կը
 խնդրէ որ , իրարմէ չբաժնուած , համբոյր մը շնորհէ : Երէցը կը
 զարմանայ , կ'շուարի , կ'վախնայ սրահ մը , սակայն արդահատու-
 թենէ յուզուած՝ կ'հաւանի : Օրիորդին օգքէն վերստին արտօսը մը
 կ'հոսի , խեղդուկ ձայնով մը բարեւ կ'տայ և երէցը կ'մննի : Սա-
 կայն մի քանի օրէն քահանան կ'ընդունի կոկիկ ծրար մ'որու շուրջն
 շնորհալի կերպով կապուած կապոյտ ժապուէն մը կար : Երէցը
 կ'բանայ ծրարն , իր լուսանկարը կ'դանէ՝ որ կ'ներկայէր օրիորդին
 հետ համբոյրն : Այս ծրարին հետ կար նաև նամակ մը սիրուն է-
 ալիկն , որ կ'յայտնէր թէ ստիպելն նոյն լուսանկարէն 11 օրինակ
 կ'դանուի իր մօտ և թէ կարող է երէցը գնել զանոնք՝ հատը 20
 ասկի : Եթէ պէտք չունի , ուրիշին պիտի ծախէ : Կ'ըսեն թէ հա-
 մաձայնութիւն մը գոյացնելու համար բանակցութիւն մը սկսած է :

ԴԱՍՏԱՐԱՐԳՈՒԹԻՒՆ և ԽԵԼԱԲԱՐՈՒԹԻՒՆ . — Բրուսիոյ յիմա-
 րանոցներն՝ արու խենդերու թիւն է 12,706 : Հասարակային յի-
 մարանոցներն 1878ին կ'աւարունակէր 877 արու յիմարներ , որ

դաստիարակեալ կարգերուն կ'վերաբերէին, որոց մէջ կային 227 պաշտօնատար, 179 ուսուցիչ կամ դաստառ, 95 ճարտարագետ, նոյնչափ եկեղեցական, 61 քիմիաբան, 57 բժիշկ, 12 անասնաբոյժ, 10 գերասան և ուրիշ արհեստագէտներ: Իսկ 1879ին 13, 365 արու խեղաղարներու մէջ 306 հոգի նոյն կարգին կ'վերաբերէին, 252 պաշտօնատար, 161 ուսուցիչ, 67 եկեղեցական, 25 քիմիաբան և դեղագործ, 49 բժիշկ, 5 անասնաբոյժ, և նոյնչափ դերասան և այլ արհեստագէտներ: Նոյն տարին՝ յիմարանոցները կային 189 ուսանող, և 671 խեղաղար՝ տասն հինգ տարեկանէն մինչև քսան տարեկան:

ՎԻՃԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԾԻԱԽՈՑԻ. — Այլ և այլ երկիրներ՝ ծխախոտի արտադրութեան մասին տրուած նորադոյն վիճակադրական տեղեկութիւններն ասոնք են. Ասիա կ'արտադրէ ծխախոտ 31,000* կենդիւնար. Ալճառ 1,000,000. Պաւարիա 156,000. Պատէնի գետնութիւնն 242,000. Հիւսիսային Գերմանիա 100,000, որու քառասուն Բրուսիան կ'արտադրէ. Ստորին-Նաճանգք 85,000. Իտալիա 93,000. Ռուսիա 180,000. Աւստրիա 1,000,000. Պրաղիլ, Ամերիկա 300,000. Գուպա 610,000. Հիւսիսային Ամերիկա 3,400,500: Արտադրութեան բոլոր գումարը կ'հասնի 18, 000,000: Ռուսիա, Ֆրանսա և Անգլիա սպառուած ծխախոտն բնակչի զլուխ 1 լիպր կ'ղայ. Իտալիա՝ 1¹/₂. Աւստրիա՝ 2¹/₂: Միացեալ-Նաճանգաց և Գերմանիոյ մէջ՝ 3. Պէլժիա՝ 4⁴/₅. Հունաստա՝ 5³/₅. Իսկ Թուրքիա՝ . . .

ՀԻՒՄԻՍՍՈՅԻՆ ԱՓՐԻԿԵՒ ՆԵՐՔՆԱԾՈՎԸ. — Այսպիսի ծով մը բանալու խորհուրդն ի դորձ զննելու համար Պ. Լէսէբս և Ռուդէր հրամանատարն տեղադրական քննութիւններ կ'ընեն: Արդէն Պ. Լէսէբս Գապէսի մէջ թունուղի հարաւային մեծ մօրուտ լիճերն ծովի մը վերածելու կարելիութիւնը քննած է, շրջակայ անապատն ջրով ողողելու պայմանաւ: Այս քննութենէ կ'հետեւի որ լիճերուն մակերևոյթն քառսուն հինգ ոտք աւելի ցած է քան Միջերկրականի մակերևոյթը, մինչդեռ հրամանատարն ուրիշ աւելի զիւրին անցք մը դտած է մէկ քանի լիճերու մէջ քան թէ կառավարութեան կողմէ սահմանուած Յանձնախումբը: Հիմակ խնդրոյն կարեւոր կէտն է Գապէսի և լիճերու մէջ դտնուած հողին բնութիւնը

* Այս Բէնի մեղի ճիշտ չեմ եմ:

քննել: Եւ եթէ այս հողն ժայռէ զատ ուրիշ բան մը լինի Պարոն. Լէսէրս կարծէ թէ դործին յաջողութիւնը կ'ապահովի: Այդ նոր ներքնածռփն պիտի լինի Ժէնէվայի լիճէն տասնապատիկ առելի մեծ, և մինչդեռ մէկ կողմէ նորաբաց ծովուն յառաջ բերելիք խոնավութենէ անբաւ անապատներ պիտի արդասաւորին, միւս կողմէ մինչև հիմակ անհպելի սեպուած օդտակար անտառներ պիտի բացուին:

ՆԵՆԳԵՍԼ ՊԻԷՏԵՏԻ. — Ռօշէլի ամերիկեան հիւպատոսն իր նոր տեղեկագրին մէջ շատ ախուր նկարագիր մը կ'ներկայէ պրէնսի պատրաստութեան մէջ ի դործ դրուած խարդախութեան վրայ: Ահեքնի թէ այս ողելից ըմպելին այս վերջին երեք տարուան մէջ այնպիսի այլայլութիւն մը կրած է որ այլ ևս պրէնսի չէ, այլ մեծ մասամբ յօրինուած է ցորենի, գետնախնձորի և բանջարի ողիով: Բայց շատ առելի ցաւալի կէտն այս է. նոյն իսկ վաճառականներն որ զուտ քնէս գնելու կ'փափաքին չեն կարող ապահով լինել այդ ըմպելին զտութեան վրայ, վասն զի այդետաններու կալուածատէրներն, որոց բոլորն ալ թորիչ (distiller) են, այնքան ճարպիկ են վարձած գինիի ոգւոյ շինութեան և յարակից գեղըրելից մէջ որ ըստ հաճոյս որ և է տարուան և ուզուած քանակութեամբ պրէնսի կարող են յօրինել: Օրինակի համար, 1849 կամ 1876 տարիներուն յիշատակութիւնն վաճառողի կամ դրոշմի մը վրայ՝ պարզապէս կ'նշանակէ թէ ըմպելին նոյն տարիներուն պրէնսին համեմու գոյնը միայն ունի: Այնքան կ'աւելնայ գերմանական գետնախնձորի և բանջարի գինւոյ ողիի ներածութիւնն Շարանդի նաւահանդիսներն, որ այս ապացոյց մ'է թէ պրէնսին ուրբան քիչ գործածուի այնքան օդտակար է սպառողին առողջութեան և իմացակաշնութեան: Ասկից զատ՝ սովորութիւն եղած է քնէս Ժախել 12 շիշ պարունակող սնտուկներու մէջ, որոց վրայ մէկ, երկու կամ երեք աստղանիշ կան կարծեցեալ տեսակին համեմատ, և այս կերպով վաճառողն տարուան թուականն և արտադրութեան վայրն յիշատակելու վտանդէն կ'ազատի: Կան գործարանատէրներ որ Արևելքէն բերել կ'տան մանր խալող և անոր հիւթէն կ'շինեն պրէնսի ըստած ըմպելին, թող թէ գնողին առած պրէնսին բուն պրէնսի չէ, խմորները պէտք է լաւ նկատեն թէ ինչ են ըմպելիի մը յատկութիւններն զոր այնքան յօժարութեամբ կ'ըմպեն: Պարզապէս ծանր թոյն մ'է, ներածուած գինւոյ ողին ուրիշ բան չլինելով այլ միայն ֆլասաբեր տմեղ դեղ մ'որու կալն 3 ֆրանքէն

ածան է : Այդ ըմպելիին էական յատկութիւնն է մանաւանդ այնպիսի գինովութիւն մը պատճառել, որ դինարբուն կատղելու, բրունութեան գիմելու կ'որդուէ, մինչդեռ վերջապէս անոյս և կամակոր խեղագարութիւնն է հեռեանքն՝ եթէ այդ ըմպելին երկար ժամանակ դորձածուի : Կ'ըսուի որ եթէ Ֆրանսայի մէջ բուն և վայրագ ոճիրները կ'աւելան պատճառն այս է որ չափէն աւելի պղնձի և մոլեխինգ կ'որձածուի : Բաժակ մը բաժակ սովորական խօսքն իրօք բաժակ մը քարիւղ է, իսկ բաժակի հետ սուրճ՝ միայն : Ոչ միայն Ֆրանսա՝ այլ և ուրիշ երկիրներու, և մինչև անգամ Միացեալ-Նահանգաց մէջ այդ ըմպելիներն ազդային արեքցութեան այնպիսի հանգամանք մը կ'ընծայեն որ յետին ծայր վատ տարբեր են սովորական գինովութենէ որ անխառն ըմպելիներէ յառաջ կ'գան :

ՆԵՆԴԵՆԸ ԳԻՆԻ. — Գինեվաճառներու և մանաւանդ գինի սպառողներու ուշադրութեան արժանի խնդիր մը կ'յուզուի այս միջոցիս ի Ֆրանսա : Բարիզի գինեվաճառներէն ոմանք Ձմրան Կրկէսը կ'զուժարուին՝ նախապահութեամբ Պ. Տիւմէթիէի, որ երկար ատենախօսութիւն մ'ընելով ուղեց պաշտպանել այն վաճառականներն որ կ'ամբաստանուին որպէս թէ թունաւոր ըմպելի կ'ծախեն քան թէ գինի : Տէպօ օրադրին մէջ Պ. Հ. տը Բարվիլի հրատարակած թերթիւնին նայելով՝ պէտք չէ խմել այն գինիներն որ իբրև Ֆրանսական ընտիր գինի կ'ծախուի : Պ. Բարվիլ կ'ըսէ. — Գինին կ'ըսկսին շինել և նշնդել երբ այդ հեղուկին զոյն տալու և պահպանելու միջոցները կ'ստանան : Զտեղէն առաջ՝ գինին մէջ կ'գնեն սպիտ (*albumin*), զոնդոզ, արիւն և կաթ : Այս նիւթերը բնադին (*tannin*) հետ կ'խառնուին և մի քանի տեսակ գինիներ փոփոխելու համար կ'որձածուին : Երբեմն բնաղը բաւական չէ, և անոր քիչ ուրիշ թունաւոր նիւթեր կ'գնեն : Շատ անգամ պաղլիղ, որ զօրաւոր թոյն մ'է՝ գինին կ'խառնեն որ անոր քաղցր համ մը տան : Օտար սպառողներու և յատկապէս Անգլիացւոց և Ամերիկացւոց ճաշակին յարմար քաղցրութիւն մը աւելու համար՝ կ'աւելցնեն կապարի թթու՝ որպէս զի թթուութիւնն անցի : Գինին ոյժ տալու համար ցորենէն հանուած ալքոլ կ'ընեն, նոյնպէս ծառիկ, ծծմբոյ թթու և գինեքաքի թթու (*acide tartrique*) : Ապա հեղինակն երկար կ'խօսի այս խնդրոյն վրայ և իր յայտնութիւններն ահա զարմանք կ'ազդեն Բարիլցւոց, և պէտք է նաև ազդեն ամեն անոնց որ քանտիր կ'որձածեն ամեն Ֆրանսական գինի և կ'անդունեն սեւեւ արևելեան այն գինիներն՝ որ խնամօք շինուած են :

ՏԵՂԱԿԱՆ

Բարեգործութիւն. — Վսեմ. Թաղւոր փաշա Յակոբեան՝ մի քանի տարիէ ի վեր Զատկական տօներու առթիւ՝ եղիպտական մեծաքանակ բրինձ կ'ուղարկէ քաղաքս աղքատ ընտանեաց բաշխուելու համար, այս տարի ևս՝ նոյն բարեպաշտական սովորութեան համեմատ՝ 70 զամբիւղ բրինձ նուիրած լինելով՝ տեղւոյս Պատ. Վարչութիւնն Նուիրատւին նպատակին համեմատ պարտ ու պատշաճ տնօրինեց՝ միանգամայն ալիւր բաժնելով աղքատաց :

Ազգովին շնորհակալութեան արժանի է Վսեմ. Թաղւոր փաշայի նուիրատւութիւնն, որով հարիւրաւոր ընտանիքներ միմիարուեցան :

Աղէտալի դէպք. — Զատկի երկրորդ օրն չորս աւազակներ՝ ազգաւ Պուլլար, Գասապա զիւղաքաղաքի մօտակայ սրճարանը կ'իջնեն, կալուածատիրոջ որդին զօղնալու նպատակաւ : Սակայն իրենց ուզած որսը չեն գտներ և մի քանի յոյներ, որ սրճարանը կ'զտնուէին, հնարքով մը դուրս կ'հանեն և բռնի կ'ուզեն որ լեռը տանին, անշուշտ փրկանք կորցելու մտօք : Նոյն միջոցին մի քանի հայ երիտասարդներ որ սրճարանի կողմը կ'ղիմէին՝ աւազակաց խումբին կ'հանդիպին և հրաման կ'ընդունին որ ետ դառնան, այնպէս որ աւազակներն այս մարդկային կողոպտան յառաջ քշելով՝ իրենց որջը հասնելու մտօք կ'փութան դաշտէն դէպ ի լեռն : Գասապայի ոստիկանութեան զլուխն՝ քաջասիրտ հարիւրապետ Մսրըլը օղլու՝ իմանալով իրողութիւնն՝ մի քանի պահակներ կ'առնու իր հետն և կ'պնդէ աւազակներու ետեւէն, որ արդէն՝ աւազուտ և տաժանելի ճամբէ մ'ը գետակներու մէջէն անցնելով և երբեմն զարնելով իրենց զերիններն, կէս ժամու չափ հեռացած էին քաղքէն՝ երբ հարիւրապետը կ'հասնի և կռիւը կ'սկսի : Նախ՝ երկու աւազակ զընդակահար կ'սպաննուին, և միւսներն թէ կ'քշեն իրենց զերիններն և թէ կ'կռուին, սակայն հայ երիտասարդներէն մին՝ Պ. Ն. Սիվլըխարլեան վար կ'իյնայ և կ'նուաղի : Գաղանաբարոյ աւազակներէն մին, կարծելով թէ զիտմամբ ընկած է, դանակով կ'զարնէ և կ'սպաննէ այն աղիւս պատանին՝ իր ընտանեացն նեցուկն և իր զօրծունէութեամբն ու պարկեշտութեամբը քաղքիս մէջ ամենուն սիրելին :

Այս եղեւնագործութիւնն ահ ու սարսափ կ'ազդէ միւս յոյն և հայ ընկերներուն . սակայն մնացած աւաղակներն բոլորովին պաշարուելով՝ մին դետին կ'տապալի, միւսն վերաւոր խոյս կ'տայ և վերջը կը գտնուի ձորի մը մէջ կիսամեռ : Երկու հայ պատանիներ՝ որոցմէ մին Զմիւռնացի՝ Պ. Մ. Ղազարոսեան որ մահուան վտանգէ կ'ազատին իրենց բազմակից յոյն երիտասարդներուն հետ կ'վերադառնան զիւղաքաղաքն , նոյնպէս ճարտար ու արի հարիւրապետն՝ որ արդարեւ վարձատրութեան արժանի է : Աւաղակներն իրենց արժանի պատիժը գտան , բայց անմեղ հայ երիտասարդին աղետալի մահն անհնարին վիշտ պատճառեց ամենուն :

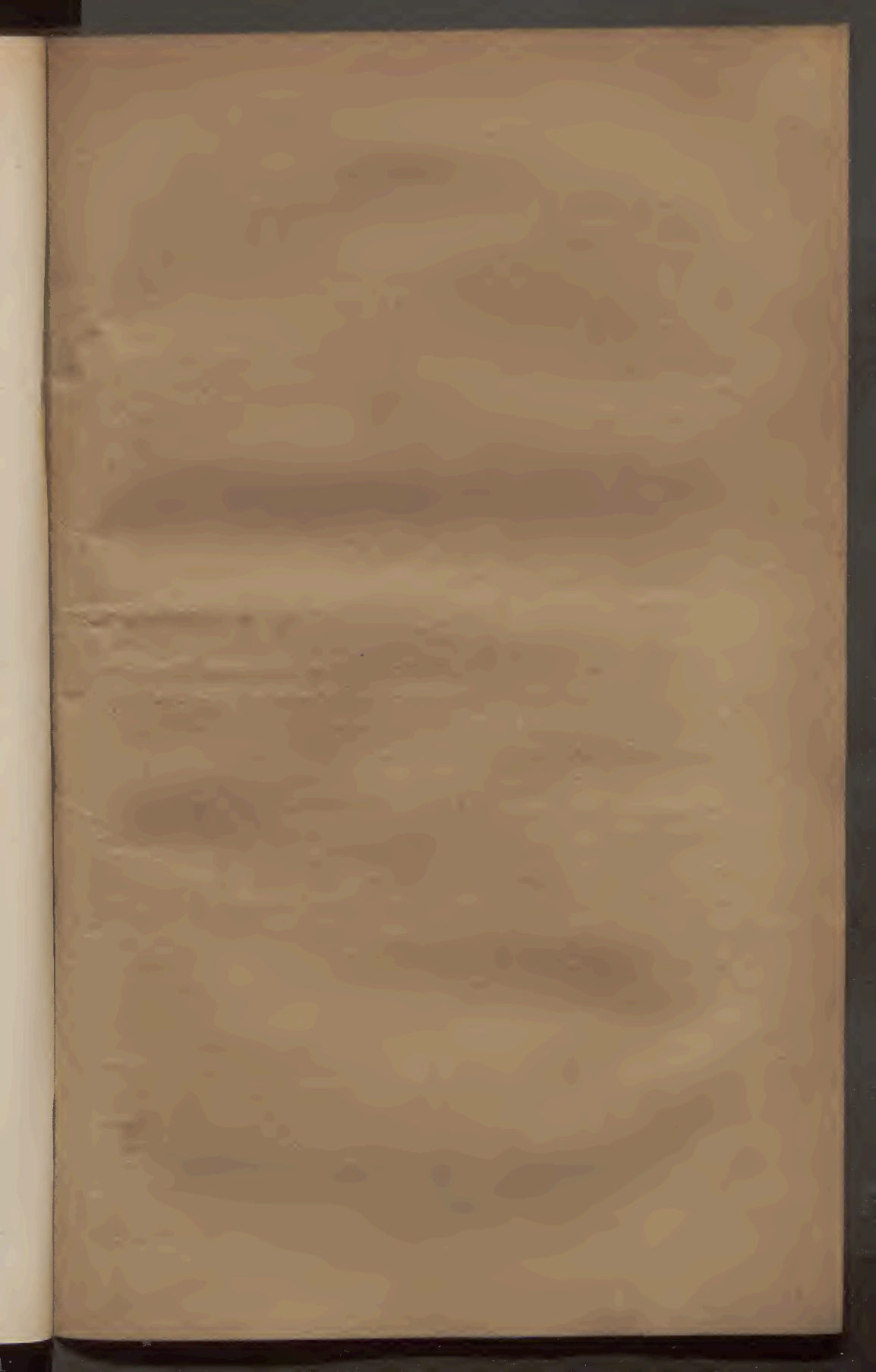
Վերաշինութիւն Հռիփսիմեան վարժարանի . — Գեր. Առաջնորդին Մեծ. Կ. Էֆէնտի խումարեանի կողմէ քաջուած հեռագիրն լուր կը տայ որ տեղւոյս աղջկանց վարժարանի վերաշինութեան հրովարտալն Կայսերական հաւանութիւնը ստացած է և մի քանի օրէն պիտի շրջուի :

ԳԱՂԱԳԱԿԱՆ

ԵՒՐՈՊԱՅԻ մէջ՝ առ այժմ՝ քաղաքական հանդարտութիւն մը կ'երևի , որ ինչպէս օրագիր մը կ'ըսէ , Ֆրանքո-Գերմանական պատերազմէն ի վեր տեսնուած չէր : Սակայն այս չնշանակեր թէ միջազգային ապահովութիւնն կ'տիրէ ամեն տեղ և թէ Տէրութիւնները կասկածոտ աչօք չեն նային իրարու վրայ . մանաւանդ իւրաքանչիւրն իր յատուկ շահերը պաշտպանելու մտօք՝ կարող է պատուակ մը զտնել և պատերազմի կայծը վառել : Այս կայծը շատեր կ'կարծեն ընդնշմարել արդէն Կովկասի կողմն , ուր կ'ըսուի թէ Ռուսիոյ կառավարութիւնը Թուրքիոյ սահմանադուիններուն վրայ զօրաց գունդեր կ'գումարէ՝ և անգլիական ազատախոհ լրագիրներն ինչպէս Տէյլէ Նիւ-զ , այս պատերազմական պատրաստութեանց հաւանականութեան հատալով հանդերձ՝ կ'ջանան հաստատել որ Անգլիա շահ մը չունի այդ կողմն , թէ Հայք դատապարտուած են իրենց զիբրով դէպքերու բռնութեան համակերպիլ և զօրաւորին առ-

Ղև. դուրս ծռել, թէ և կ'վկայեն որ առ հասարակ ներհակ են ուս-
սական տիրապետութեան և թէ աւելի կ'ընտրեն իրենց ազգային
էութիւնը պահպանելու համար՝ Օսմանեան պետութեան հովանոյն
ներքեւ ապրիլ. մինչդեռ Թաթար տարբեր տեսակիտով կ'նկատէ խն-
դիրն և կ'յորդորէ Օսմանեան կառավարութիւնն բարենորոգումնե-
րու ճամբուն մէջ մտնել և Պէրլինի դաշնագրին 61-ր յօդուածին
գործադրութեան փութալ երկրին բարօրութիւնն ապահովելու և
օտար ազդեցութեանց առաջն միանգամ ընդ միշտ առնելու համար
Լորտ Տըֆրին՝ որ նոր սահմանադրական կազմութիւն մը տալով
Եգիպտոսի, Կ. Պօլսի կ'վերագառնայ, պաշտօն և հրահանգ ունե-
նալ կ'կարծուի Վեհ. Սուլթանին յայտարարել 61-ր յօդուածին
գործադրութեան ստիպողականութիւնն ։ Կան նաև մի քանի խնդիր-
ներ՝ ինչպէս Լիբանանու նոր կուսակալի ընտրութիւնն, որու մա-
սին տակաւին վերջնական որոշում մը չէ եղած, և Ֆրանսա արդի
կուսակալին վերահաստատութեան հակառակ՝ կ'ջանայ իր քաղա-
քականութեան նպատակով ընտրելին յառաջ քշել, նոյնպէս զա-
նազան առևարական դաշնաց վերաքննութիւնն, որու առթիւ՝ եւրո-
պական Տէրութիւնք կ'ճգնին՝ ի ֆեաս Օսմանեան շահույց, նախորդ
պայմանագիրները վերահաստատել անփոփոխ ։ Գահլիճներու և
բարլմէնդներու բանակցութեան և վիճաբանութեան նիւթ եղած է
նաև եռակի՝ այս է Գերմանիոյ, Նիտարիոյ և Իտալիոյ մէջ կնքուած,
դաշնադրութեան մը խնդիրն, որու մասին Հեռագրին Գերմանական
օրագրին մէջ հրատարակուած Պիամարգեան մի յօդուած՝ այլ ընդ
այլոյ մեկնութեանց և խորհրդածութեանց տեղի տուած է, և նպա-
տակ ունի հաստատելու որ այդպիսի դաշնագիր մը՝ թէ և միջազ-
գային կարևորութիւն և յարձակողական բնութիւն չունի, սակայն
Խերոպիոյ խաղաղութեան երաշխաւորութիւն մ'է և քաղաքականու-
թեան արդի ընթացքն նոյն սահմանին մէջ պահելու միջոց մը ։
Ֆրանսա՝ միշտ զգուշաւոր դիրք մը բռնած Գերմանիոյ առջև՝ իսկ
Իտալիոյ դէմ դառնացած՝ որ Գերմանիոյ կ'մտաի օրէ օր, Խերո-
պիոյ քաղաքական կնճռոտ խնդիրներէ հեռու և ինք մեծ Տէրու-
թեանց մէջ գրեթէ կղզեացած կ'մնայ՝ իր մտադրութիւնը ներքին
զարգացման և իր զաղթականութեանց տարածման տալով ։ Մատա-
կասկարի մէջ իր ազդեցութիւնը ծաւալելու, Գոնքրինի դէմ արշա-
ւանք մը պատրաստելու, հիւսիսային Ափրիկէի մէջ իր իշխանու-
թիւնն ամրապնդելու միջոցները խորհելէն զատ՝ այժմ մտադիր կ'ե-

րևի իր ակիրիկեան քաղաքները շրջապատող անասպատը ծովի դարձնել՝ ջրանցներու միջոցաւ, Միջերկրականի ծովուն ջրերն՝ որ բաւական բարձր են՝ ցամաքէն՝ հոսել տալով և այս նպատակին դործադրութեան համար Պ. Լէսէբսի քննութեանց արդիւնքն նպաստաւոր կ'երևին : Անդլիա՝ որ սաստիկ յուզուած էր արդէն Իրլանտայի մէջ երեան ելած դաւադրական և ասպտամբական ցոյցերէն և Ֆլէմիքս Բարբի սպանութեանց հեղինակներուն դատաստանական քննութիւններէն, որ կ'հաստատեն թէ՛ ազարակայլին բարենորոգմանց պատրուակաւ՝ Աբաբայի Միւլթան գրամագլուխն ըստ մեծի մասին քաղաքական ոճրագործութեանց յատկացած են, աւելի ևս կ'զայրանայ տեսնելով որ փորձեր կ'լինին Նիդր-լէպէրէն և Կլէպի քանդիչ քիմիական նիւթերու միջոցաւ՝ կործանել հասարակաց պաշտօնատուններ և շէնքեր, ուստի կառավարութիւնն անմիջապէս աւելի խիստ օրէնք մը հաստատեց պայթիչ նիւթեր դործածողներու դէմ, մինչդեռ Քէվէնտիչի և Պրքի սպանիչներէն Պրէտի էայլն մահուան կ'զատարարուին, իսկ իրլանտական զաւոտի ընկերութեան ղուլս թիւ 1, որու Գայնը անուն կ'տրուի անյայտ կ'մնայ, կամ լրագրի մը խօսքին նայելով արդէն խոյս տուած է և Պրազիլ կ'դանուի : Գերմանիոյ ազգային ժողովին և Պիսմարկ իշխանին մէջ անհամաձայնութիւնը կ'շարունակուի : Այս վերջինն թէ և հիւանդ կ'ջանայ յառաջ քշել իր առաջարկներն՝ երկամեայ ելմտացոյցի վաւերացման, զօրականներու թողակներու յաւելման և և ընկերհաշտական օրինաց հաստատութեան մասին : Ռուսիոյ կայսեր թագադրութեան հանգէտը որ մայիս 27ին (Ն. Տ.) պիտի կատարուէր՝ կ'ըսուի թէ յունիս 10ին պիտի յետաձգուի՝ նոր դաւադրութիւն մ'երեան ելած և նոյն իսկ սպայից կարգէն մի քանի դաւադիրներ ձերբակալուած լինելով : Ջինսորական մեծ զուշտ թիւններ կ'լինին . 12000 պահապան զօրք և 22 թնդանօթ պիտի ղըրկուին Մոսկուա արարողութեան առթիւ : Վիարժուի որ 400 հազար հողի ներկայ պիտի գտնուին և անլուր շքեղութեամբ պիտի կատարուի հանգէտը : Միացեալ-Նահանգաց մէջ հասարակաց կարծիքն կ'հակառակի Ֆլէմիքսներու դաւադրութեանց, մինչդեռ Ֆիլատէլֆիա՝ նոր ազաւակային ընկերակցութիւն մը կ'կազմուի՝ Անդլիոյ դէմ դործելու և Իրլանտայի անկախութիւնն ապահովելու նպատակաւ՝ ինչպէս որ նախագահն՝ Պ. Ջէմս Մունէյ՝ իր բացման ճառին մէջ յայտարարեց :

ՊԱՅՄԱՆՔ ԲԱԺԱՆՈՐԴՈՒԹԵԱՆ

Արևելեան Մամուլ տարեգրանն է Իզմիրի համար 3 1/2 արժ. մեծ. իսկ դարսերտ, համար 4 :

Խմբագրութեան վերաբերեալ ամեն նամակ, ձեռագիր սկեպք է ուղղել սոս. Խմբագիր-Տնօրէն՝ Մ. Մամուրեան, Կիրիտ խան :

Ամէնոր նամակ կամ ծրար չյնդունուիր :

Գ Ո Ր Ծ Ա Կ Ա Լ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Բաժանորդ գրուիլ ուզողս կրնայ դիմել նաեւ,

ՁՄԻՌՈՒՆԵԱՆ	սոս. Խմբագիր-Տնօրէնն :
Կ. ՊՕԼԻՍ	Գրատուն Տնօրէն ժողովոյ Միաց. Ընկ. Կալէա, Կէօշէ Եղլէր խան, Բէ- 13 :
»	Մեծ. Յ. Զէնճիբճեան. Մահմուդ Ժաշ Ժողոյ, Բէ- 239 :
»	Կ. Պէրպէրեան. Սալիմ-Համաժ, Բէ- 14 :
ԳԵՀԻՐԷ	» Կարապետ Շէքիմճեան :
ՆԻԿՈՄԻԴԻԱ	» Խոսրով Իսրիճեան :
ՍԵՄՍՈՆ	» Ս. Մ. Բաղրատունի :
ՏՐԱՊԵՉՈՆ	» Ս. Էթմէքճեան :
ՀԵԼԵՊ	» Կարապետ Գրիգորեան :
ՄԵՐԵՇ	» Յ. Տէրճաղարեան :
ՎԻԵՆՆԱ	» Բորովիշ : M. Poppovits. VIEN.
ՄԵՐՍԷԼԻԱ	» Ս. Միրզայանց : M. S. Mirzayantz. MARSEILLE.
ՄԱՆՉԵՍԹԵՐ	» Յ. Յոֆա խան : O. Ovaghimian Esqre. MANCHESTER.
ԼՈՆՏՈՆ	» Յ. Մաքսաճոֆ : A. Maxoudoff Esqre. LONDON.
ԹԻՓԼԻՍ	» Շալքով : Agence de journeaux de M. Chaverdov.

TIFLIS.